Kirke og Kultur

Indhold:

Redaktør: EIVIND BERGGRAV

Kirke og Kultur utkommer med 1 hefte hver maaned undtagen i juni og august. Abonnement kr. 10,oo pr. aar. Kan bestilles paa postanstalter, hos bokhandlerne og i ekspeditionen, Raadhusgaten 30 B. Eftertryk av tidsskriftets artikler er forbudt.

HEFTE 5 MAI 1920 27. AARG.

STEENSKE BOKTRYKKERI, JOHANNES BJØRNSTAD. KR.A

NUTIDSMENNESKET OG KRISTENDOMMEN[1])

Det er med en viss motstræben at jeg taler om «nutidsmennesket» i forbindelse med kristendommen. Ti naar det gjælder de ting som det kristelig kommer an paa, er mennesket sig selv forbausende likt i de forskjellige tider og paa de forskjellige kulturtrin.

Fordyper vi os i bevarede mindesmerker om sjælens liv i forgangne tider, gripes vi ofte av følelsen av noget dypt fællesmenneskelig, og ikke sjelden bøier vi os i følelsen av vor underlegenhet. Og selv fra primitive folk i vor egen tid kan missionærer fortælle eksempler paa hvor forbausende hurtig tilsynelatende litet utviklede mennesker kan gripe et kristelig aandsindhold som kunde synes at forutsætte en lang opdragelse og forberedelse før det kunde opfattes og tilegnes.

Der er i det hele ingen grund til at drive nogen særlig kultus med nutidsmennesket. Det anser sig i mange tilfælder som særlig merkelig og interessant, men skiller sig kanske i endda flere fra tidligere tiders mennesker ved sin større overfladiskhet og sin mangel paa frisk oprindelighet.

Ogsaa den vanskelighet blir vi hurtig opmerksom paa at nutidens mennesker mindst av alt utgjør nogen aandelig enhet. Endnu i nutiden møter vi fortidsmennesket. Og nutiden selv er broget og mangfoldig. De som virkelig lever sin tids liv med, lever det ad mange forskjellige linjer.

Paa den anden side har vi et særlig kald til at beskjæftige os netop med vor egen tids mennesker. Nutidsmenesket er os selv og vor næste, saa sandt som og saa langt som vi ikke lever fortidens, men vor egen tids liv med.

Og hvor broget og rikt paa motsætninger netop nutidslivet er, det stiler dog med en magt som aldrig før mot at samle hele

---

[1]) Foredrag i Vor Frelsers kirke i Kristiania og i Lunds kristelige studenterforbund, ved en av forbundet foranstaltet offentlig foredragsrække.

menneskeheten i et aandelig fællesskap. Frem for alt i den vestlige kulturkreds som vi tilhører: den europæisk-amerikanske, spores der mer og mere et stort maal av ensartethet i de aandelige livsbetingelser. Saaledes allerede før verdenskrigen. Saaledes ogsaa efter den.

Hvad særlig forholdet til religionen og kristendommen angaar, var der allerede før den store krig, omtrent fra aarhundredets begyndelse av, adskillig tale om en ny idealisme, ja om en ny religiøs bølge, en vaagnende religiøs uro som syntes at indvarsle et skifte i aandslivet. Og skjønt det endnu er meget vanskelig — og i ethvert fald for tidlig — at ville avmaale krigens og fredens virkninger paa det religiøse liv, kan det neppe være tvilsomt at denne strømning fremdeles er ved magt, — om svækket eller styrket ved krigen, behøver vi her ikke at avgi noget skjøn om.

Ved siden av den gives der visselig ogsaa en anden strømning, av irreligiøs og antikristelig art. Men naar jeg i det følgende taler om nutidsmennesket og kristendommen, tænker jeg paa tidens mennesker forsaavidt de er grepet eller ialfald berørt av det religiøse drag i den, og skal først nævne nogen enkelte træk som synes mig at være karakteristiske for det religiøst bevægede og søkende nutidsmenneske og dets stilling til kristendommen.

I.

Nutidsmennesket — det er det første jeg vil uthæve — staar ofte temmelig uklart overfor spørsmaalet om *hvad kristendom er*. Det har en mer eller mindre tydelig fornemmelse av at der er en avstand mellem den historisk-kirkelige kristendom, ogsaa i dens protestantiske form, og kristendommens oprindelige og ideale væsen.

Denne følelse er meget utbredt. Den har først og fremst en rent instinktiv karakter. Ut fra indtrykket av Jesus og den ældste, nytestamentlige kristendom føler man umiddelbart en viss uoverenstemmelse og avstand mellem den traditionelle og officielle kristendom og Jesu og hans første disciplers liv og budskap. Men ser vi nærmere til, forstaar vi at den er rundet av flere forskjellige røtter.

Den hænger sammen med den sterke frigjørelse av den personlige tænkning som har fundet sted i nyere tid. Den er vokset frem under indflydelse av den tidligere forbindelse mellem de for-

skjellige kristelige konfessioner, ja mellem de forskjellige bestaaende religioner, som efterhaanden er kommet igang og som har nedbrudt mange gamle skillemure i menneskenes sind. Den skyldes ikke mindst den nedslaaende oplevelse — baade før, under og efter krigen — av svakheterne ved den traditionelle kristendom, først og fremst som samfundsfornyende, men ogsaa som personlighetsfornyende magt. Og sammen med dette og andet mer maa naturligvis ogsaa nævnes de bruddstykker av den historiske religionsforsknings resultater som trods træghetsmomentet i skolens religionsundervisning og kirkens forkyndelse litt om senn er trængt ut i videre kredser, særlig kanske gjennem pressen og litteraturen.

Denne følelse av uoverensstemmelse mellem dogme og evangelium, mellem den traditionelle kristendom og kristendomsfremstilling paa den ene side og Jesu og hans første disciplers liv og forkyndelse paa den anden, er imidlertid ledsaget av stor uklarhet. Hvor langt gaar den sammenhæng som dog ogsaa er tilstede, hvor langt uoverensstemmelsen? Og uklarheten økes yderligere ved alt det støv som striden mellem de forskjellige teologiske og kirkelige retninger hvirvler i veiret. Den økes ogsaa derved at gamle, urigtige spørsmaalsstillinger uavladelig leder den religiøse tænkning paa vildspor, selv da naar den søker at ta sit utgangspunkt hos Jesus selv. Intet under at netop det aandelig bevægede, religiøst søkende nutidsmenneskes stilling til kristendommen ofte er præget av stor usikkerhet og forvirring, og først og fremst samler sig i det spørsmaal: hvad er kristendom?

Størst enhet og overensstemmelse er der under denne usikkerhet vistnok med hensyn til kristendommens *moralske* indhold. Respekt for og tillid til kristendommens moralske idealitet og sedelige kræfter tør nævnes som et fremherskende træk i en stor mængde nutidsmenneskers holdning til kristendommen.

Det er vel saa at krigen og alt hvad den har ført med sig, for den saks skyld ogsaa freden med alle dens skuffelser, i vide kredser har været følt som et moralsk nederlag, ja som en moralsk bankerot. Men ikke egentlig som en bankerot for kristendommen; snarere da som et grundig nederlag for kirken og kirkerne og for den kristne kultur som er vokset frem under kirkernes indflydelse. At kristendommen reiser et moralsk ideal av blivende gyldighet og rummer moralske kræfter som vi ikke kan undvære, og at særlig Kristus selv staar der i uantastet sedelig

høihet, saa der fra hans ord og liv netop falder et dommens lys over kirkerne og den kristendom som har præget folkelivet i den saakaldte kristne verden, det er sikkert en vidt utbredt følelse.

Er det ikke karakteristisk hvad professor Adolf Deissmann i sine Evangelische Wochenbriefe fortæller fra folkeforsamlingerne i Berlin under revolutionstiden, da den frie diskussion var sluppet løs og bruste om alt mellem himmel og jord? «Saa slet som kirkerne kom fra det blandt agitatorerne, saa uantastelig var og blev Jesu person som gjenstand for ærbødighet, — om han nu har eksistert eller ikke, føiet en kvindelig taler til».

Jesu og urkristendommens radikale etiske krav og heroiske opofrelse er efter krigens og fredens skuffelser mægtig steget i kurs. Atter og atter fremhæves næstekjærligheten og offeret som kristendommens egentlige grundtanke, og de kristne manes til med tidens sociale nød for øie at besinde sig paa sin mission. Ja, selv for kirkernes og den bestaaende kristendoms vedkommende vil mange ha en følelse av — og kanske ogsaa aapent uttale — at de med al sin ufuldkommenhet dog raader over en moralsk kapital som folkene ikke har raad til at miste, og som allermindst vil kunne undværes naar der nu efter krigens og revolutionens ødelæggelser skal tas fat paa gjenopbygningens og den sociale nydannelses kjæmpemæssige arbeide.

Det er en svakhet ved denne respekt og tillid overfor kristendommens moralske kapital at den saa ofte mere synes at fremgaa av sociale bekymringer, av omsorg for samfundet, end av en personlig oplevelse av en moralsk nød, en personlig følelse av moralsk ansvar og kraftløshet, en personlig trang til indre styrkelse og fornyelse.

Men hvor ogsaa denne personlige nød er begyndt at gaa op for nutidsmennesker, der vil respekten for og tilliden til Kristus og kristendommen være aller størst. Der vil man aller mindst være tilbøielig til at bryte selv med kirkerne, — hvorfor? Fordi man aner at om der nogensteds skal være hjælp at finde, saa maa det vel være i den sedelige idealitet og kraft som Kristus har sat ind i verden og som kirken med al sin skrøpelighet har været og er en bærer av.

Imidlertid er det karakteristisk for det aandelig bevægede og søkende nutidsmenneske at det ikke bare har ærbødighet for og drages til kristendommens moralske indhold, til kjærlighetsbudet og den strøm av opofrelse som altid har fulgt kristendommens

vei, men ogsaa i større eller mindre grad er oplatt for *det religiøse* i kristendommen.

Religionens grundbegrep er, som det med rette er blit sagt, det «hellige». Og det hellige er ikke enstydig med det gode eller etisk fuldkomne, som en for os tilvant sprogbruk kanske kan forlede os til at tro.

Det hellige er i religionshistorien enstydig med det guddommelige eller, som en nyere religionspsykolog har sagt: det «numinøse». Efterhvert som gudstanken faar et moralsk indhold og gudsforholdet en moralsk karakter, optar det hellige ogsaa det etiske i sig, men uten nogensinde at gaa op i det. Tvertimot er hellighetstanken uttryk for religionens selvstændighet overfor moralen: det hellige er først og fremst det som er gjenstand for religiøs sky og dragelse, det hemmelighetsfuldt ophøiede som paa en gang fylder os med ærefrygt og lokker os til hengivelse og tilbedelse.

Naar man i nyeste tid atter kan tale om et gjenvaagnende drag mot religionen, en ny religiøs uro, saa er det netop fordi denne umiddelbare sans for det hellige, det guddommelige atter gjør sig gjældende i sindene.

Det er en sans som kan vaagne under indtrykket av den store stilhet i naturen eller av de hemmelighetsfulde magter som raader i historien og menneskelivet.

Det er en stemning som hos nogen søker utløsning i en ny idealistisk tænkning, hos andre i kunsten, kanske særlig i musiken. Men som ogsaa kan knytte sig til selve livsfølelsen, den umiddelbare fornemmelse av selve livets hemmelighet, eller til den moralske bevissthet, samvittighetens oplevelse av den moralske fordrings majestæt.

Man taler vel ogsaa om et drag mot det mystiske, en ny mystik, og med rette, — naar man nemlig ved mystik ikke bare tænker paa den egentlige klassiske mystik, hvis hjemland fremfor alt er Indien, den som lar den menneskelige personlighet avdø fra verden for at forsvinde i det uendelige, men i det hele tænker paa sjælens hemmelighetsfulde forening med Gud og paa den umiddelbare følelse for det hemmelighetsfulde i tilværelsen, særlig ogsaa for hemmeligheten i religionen.

Men naar nutidsmennesket gripes av stemninger og strømninger som disse, vil det i vor kulturkreds med en viss indre nødvendighet først og fremst komme kristendommen til gode.

Ti vel har tidens religiøse søken i nogen mon ogsaa vendt sig

mot andre religioner end den kristelige. Især er tankerne begyndt at gaa tilbake til det gamle Indien, og i teosofien og antroposofien har disse bestræbelser faat en viss betydning. Men hvad der her kan nævnes — jeg læste nylig i en svensk avis at man i Kjøbenhavn tænkte paa en buddhistisk menighetsdannelse, og i Tyskland har man jo længe hat en nybuddhistisk bevægelse — utgjør dog neppe mere end smaa tilløp til religionsblanding.

Stort set er sakens stilling den at for os er kristendommen den religion som praktisk talt kommer i betragtning. Og særlig er Jesus Kristus selv det store samlings- og orienteringspunkt, som for den moralske stræben, saa ogsaa for den religiøse søken og den religiøse tanke. Saa er det, og saa vil det visselig ogsaa forbli.

Derfor vender ogsaa de søkendes og de spørgendes tanker sig paany til kirkerne. Tildels til den katolske kirke, hvad der hænger sammen med den gjenvaagnende romantik og katolicismens særlig inderlige forbund med mystiken. Men tildels mot de protestantiske kirker, med deres større aandlige frihet og deres nærmere forbindelse med nutidens kulturbevissthet og videnskabelige tænkning.

Et vigtig træk som i denne sammenhæng ikke kan forbigaas, er ogsaa den paa forskjellig maate økede dragning mot *en høiere, hinsidig verden* og *et liv ut over døden,* den skjærpede interesse for *evighetsspørsmaalene* som vi møter hos mange nutidsmennesker.

Ti vel er det saa at krigen og revolutionen har ført en vældig bølge av praktisk materialisme med sig og i sørgelig grad, kanske for lang tid samlet menneskenes tanker og opmerksomhet om de mest elementære livsbehov. Sandt ogsaa at den teoretiske materialisme som indtil for nylig gjorde sig sterkt gjældende i videnskapen og i de høiere samfundslag, nu mangesteds er sunket ned til masserne og øver sin herjende og aandsdræpende indflydelse i de brede lag.

Men paa den anden side er det ikke tvilsomt at krigen med sin kolossale ødelæggelse av materielle værdier og sin grusomme tilintetgjørelse av saa mange værdifulde og elskede menneskeliv, atter har vakt følelsen av de ytre tings forgjængelighet og vendt menneskenes tanker mot dødens gaate og de store peronlighetslivets spørsmaal. Heller ikke er det til at ta feil av at den teoretiske materialismes magt er avgjørende brutt i videnskapen og

det høiere aandsliv; her stiger atter en ny idealistisk bølge frem, en ny sans for sjælens liv og en ny interesse for sjæleforskningen, en uavviselig trang til en sammenfattende livs- og verdensanskuelse som gjør ret og skjel mot personlighetslivet som tilværelsens høidepunkt.

De uttryk som denne strømning gir sig i det almene og særlig i det religiøse aandsliv er temmelig forskjelligartede. Et av dens utslag er den sterkt økede interesse for spiritismen og den saakaldte psykiske forskning, hvorigjennem man haaber at vinde et empirisk bevis for sjælens eksistens ut over døden.

Men sikkert er denne dragning mot evighetsspørsmaalene ogsaa en magt som helt enkelt fører menneskers tanker tilbake til Kristus og kristendommen. Naar sansen for det hinsidige og evige atter blir levende, hvorledes skulde den saa ogsaa kunne komme det evangelium forbi som altid har samlet sig om Kristi uforgjængelige liv og om hans seir over døden og som altid har gjenfødt mennesker til et levende haab?

Likesaavisst som der i nutidslivet er en sterk strømning av socialt rettet kristendom, sigtende paa en fornyelse av samfundslivet i den nuværende verden, likesaa visst er der i hjerternes indre verden en dyp strømning som av kristendommen fremfor alt begjærer svar paa spørsmaalet om det hinsidige, om evigheten.

Ogsaa andet kunde nævnes som karakteristisk for nutidsmenneskets stilling til kristendommen.

F. eks. den trang til *personlig visshet* og *aandelig selvstændighet* som er en ædel arv fra den individualismens tid vi har gjennemlevet, men som nu rigtignok brytes med en nyopdukket trang til autoritet og samfundsmæssig støtte.

Eller den stræben efter en *enhetsopfattelse* av tilværelsen, tilfredsstillende baade for tro og tanke, som gjør sig gjældende hos mange, rigtignok i konkurrence med en ogsaa merkbar, ofte ganske forbausende evne til at leve i en fuldstændig dualisme mellem kulturbevissthet og religiøs bevissthet.

Eller *enhetstrangen,* det stadig voksende krav om at de mange kirker, sekter og samfund, og de mange retninger og partier inden kirkerne og samfundene, endelig engang maa besinde sig paa den enhet som forbinder dem og som er og maa være en enhet i mangfoldighet, — et voksende krav som dog endnu altid har at kjæmpe med en utrolig seiglivet, stadig paany opfrisket kirke- og retningsegoisme, en dypest set ukristelig sekt- og partiaand.

Vor tid rummer her som overalt sterke motsætninger, det er ikke mulig at nævne eller dvæle ved dem alle. Vi maa gaa videre til det hovedspørsmaal som ut fra det aandelig bevægede og religiøst søkende nutidsmenneskes stilling reiser sig for os: Er kristendommen istand til at møte og tilfredsstille den higen og søken, den længsel og dragelse, som sterkere eller svakere, mere eller mindre bevisst lever hos nutidsmennesket?

Mit svar er et frimodig og ubetinget ja. Og hvad jeg tilføier til begrundelse er ikke ment som en apologi for et evangelium som ikke trænger noget forsvar: det er ment som en anbefaling av et alvorsfuldt-glædelig budskap som selv anbefaler sig til alle menneskers samvittighet og inderste livslængsel.

Men vel regner jeg med et maal av den erkjendelse eller følelse som jeg begyndte med at tale om: at der er et misforhold mellem kristendommens historisk-kirkelige form og dens ideale kjerne, og at det er enhver tids — altsaa ogsaa vor tids — opgave at prøve den kristelig-kirkelige overlevering, som omfatter guld, sølv, kostelige stene, men ogsaa træ, hø, straa, og at søke ind til kristendommens kvintessens, til det inderst kristelige i kristendommen, til det som aanden — Guds og vor herre Jesu Kristi aand — siger til hjerterne og til menigheten.

Det kan siges kort, og det vinder ikke ved at begraves i mange ord og langvarige utviklinger. Men livet og historien strækker ikke til for at gjennemleve og gjennemtænke det, det bunder i evigheten og bringer os det evige.

II.

Hvad er det Jesu evangelium bringer os? Hvad er det vi eier i vor kristendom?

La os si det med et eneste ord: *Gud!* Men forat dette ord skal bli fattet i sin virkelige mening, er det nødvendig at vi tilføier: *Gud, vor herre Jesu Kristi fader og ved ham ogsaa vor fader.*

Kristne betyr Kristusfolk, og i kristendommens historie har Jesu Kristi person altid indtat en central og bestemmende stilling. Man kan likefrem karakterisere kristendommen som Kristustro eller Kristuskjærlighet, oplevelse av Kristus, ikke som en forgangen personlighet, men som en levende magt i historien og menneskehjerterne.

Men det kan ikke bestrides at Jesu Kristi personlighet i kri-

stendommens historie ofte er kommet til at trænge faderen i bakgrunden paa en usand og usund maate, ja stundom næsten er traadt i Guds sted. Og det er kun altfor sandt hvad stiftsprovst Gustav Jensen for ikke længe siden skrev: «Undertiden møter man en meget frygtelig ting: en Jesus-kristendom uten gudsfrygt».

Selv den nyere teologi, hvis historiske undersøkelse av Jesu evangelium og urkristendommen klart har vist i hvilken grad dette strider mot Jesu egen og hans første sendebuds bevissthet og vidnesbyrd, kan neppe frikjendes for den anke at den tildels noget ensidig har grundet gudstroen paa den aabenbaring av Guds hellige kjærlighet som lyser os i møte i Jesu ord og liv og gjerning.

Men for de mænd som første gang løftet bekjendelsen av Jesus som Kristus og herre (Messias og kyrios), for dem var det selvfølgelig at Kristus betydde *Guds* Kristus ɔ: Guds salvede, og at han bar det herrenavn som var git ham, *til Gud faders ære.* De stod paa den gammeltestamentlige religions grund og visste sig deri fælles med Jesus selv. De kjendte Jesu egne forutsætninger, ogsaa de som mere stiltiende laa under hans forkyndelse og som det i den givne situation ikke hadde været nødvendig for ham særskilt at betone.

Det gamle testamente, som ellers i vor tid trær sterkt tilbake for de kristne, har i verdenskrigen været misbrukt til at retfærdiggjøre en moral som Jesus uttrykkelig er skredet ut over og har dømt. Men dets virkelige betydning ligger fremfor alt deri at det indeholder *det ærefrygtsfulde vidnesbyrd om Guds majestæt* som er det uundværlige grundlag for den nye gudsaabenbaring som møter os hos Jesus og hans mænd.

Fordyp Dem engang i profeternes eller salmernes alvorsfulde, tilbedende lovprisning og forkyndelse av Gud som naturens og historiens Gud! Det er toner som ogsaa hører den sande kristendom til, og som i vor tid — med dens uendelig utvidede og utdypede verdensbillede og dens mægtig skjærpede utsyn over historien — har faat ny klang, ny vælde.

Kan vi overhodet samle os til at være alene med naturen og lytte til den store stilhet under stjernehimmelen, og har vi mot og kraft til at la historiens vældige rystelser virke paa os — vi er jo som faa kaldet til det, efter det som vi og vort slegtled har oplevet —, da stemmes vore hjerter til at banke i takt med profeternes og salmedigternes, naar de priser hans storhet som

skapte himmelen og jorden og havet og alt hvad i dem er, og naar de med ærefrygt bøier sig for Guds stormveir og gaatefulde veier i folkenes liv. Og vi kan med indre forstaaelse lytte til Jesus Kristus, naar vi ogsaa hos ham finder beslegtede toner: naar han priser Gud som himmelens og jordens herre og varsler den alvorsfulde dom som skal komme over jorderike, naar han først av alt lærer sine discipler at bede: Fader, helliget vorde dit navn, komme dit kongevælde!

La mig faa lov til at nævne et gammelt salmevers som er fuldt av denne tone av tilbedende ærefrygt, som ikke bare hører det gamle testamente, men ogsaa evangeliet og kristendommen til:

Gud er Gud, om alle land laa øde, —
Gud er Gud, om alle mand var døde, —
om slegter svimler,
blandt stjernestimler
i høie himler
utallig vrimler
Guds grøde.

Men nu er det evangeliets vidunderlige herlighet at det forkynder denne evige og almægtige Gud, naturens og historiens Gud, som *det enkelte menneskes Gud og fader.* Forkynder ham som *frelsende kjærlighet, faderlig kjærlighet.* Og gir denne forkyndelse et urokkelig grundlag i *Jesus Kristus*, hans glade tidende, hans liv og død, hans gjennem døden levende personlighet.

Allerede paa gammeltestamentlig grund baner den oplevelse sig vei at Gud er kjærlighet og at han er den enkeltes Gud. Men til fuldt gjennembrudd kommer den først i den kreds som samlet sig om Jesus. Netop i tiden før Jesus vokste den gammeltestamentlige religion sig ut til en utpræget lovreligion, og trods sine individualistiske og universalistiske tilløp kom den ikke ut over folkereligionens standpunkt.

Og nu er det vel saa at det store budskap om Guds kjærlighet til den enkelte og til alle har tapt sin dype klang for mange nutidsmennesker. Det er blit dem en kristelig talemaate, en kirkelig frase uten livets magt.

Men har vi aapnet vort sind for de to indtryk som har tvunget flere end Kant til ærefrygt: stjernehimmelen over os og den moralske lov i os; og har vi personlig følt noget av livets tryk og av det ondes, syndens byrde; da modnes vi til at forstaa at der gives ikke noget større i verden end den aabenbaring som

Jesus har bragt og bringer av Guds hellige kjærlighet. Det bæres os for at Jesu lignelse om den tapte søn er like sterk og frisk og vidunderlig som første gang den blev talt. Og Jesu hjertelag overstraaler for os alt hvad der ellers kaldes stort i verden, vi staar med en ærefrygt som ellers ikke noget sted ved Jesu kors. Og vi aner at det tilsyneladende nederlag som Jesus led paa korset, i virkeligheten var den største seir som er vundet paa jorden.

Den nyere historiske teologi har paa en ny maate levendegjort for os Jesu historiske personlighet. Hans budskap om Guds rike, hans etiske forkyndelse, hans liv i kamp og opofrelse, hans ord om sig selv. Og alt dette har været en følelig vinding overfor en ældre tids dogmatiske Kristuskonstruktion og overfor en ensidig betoning av Jesu død.

Men den kristelige følelse har allikevel ikke været paa vildspor, naar den tiderne nedigjennem med en særegen styrke og inderlighet har samlet sig om korset. Og det er sikkert rigtig, hvad den svenske kirkes erkebiskop i senere tid gjentagne ganger har betonet: at den store verdensoplevelse av lidelsen og offeret i den store krig driver os og det slegtled som vi tilhører, til paany at grunde over korsets gaate og over korsets kald.

Det forholder sig saa at *Jesu lidelse og død* paa en egen maate sammenfatter hans liv og gjerning. Her hvor han tier, taler han i virkeligheten aller sterkest. Om menneskenes synd som han taalmodig bærer. Om Guds naade som han midt i lidelsen forkynder. Om den hellige kjærlighets magt og pligt til at overvinde det onde med det gode.

At Gud er kjærlighet, ofrende kjærlighet, ja — om vi tør vove uttrykket: lidende kjærlighet —, det ser vi ingensteds klarere end ved Kristi kors. Derfor staar korset alle dage i kristendommens midtpunkt, og selv de som dets tale er blit fremmed for, har vel ofte en dunkel følelse av at det er symbolet paa vor slegts største oplevelse.

Og netop dette: at den kristelige oplevelse av Guds frelsende kjærlighet er knyttet til Kristi kors, altsaa til et tilsynelatende nederlag for det gode i verden, ruster den i virkeligheten med en egen magt mot alle de prøver som livets og historiens gaatefulde gang kan stille troen paa.

Den som har fattet at Guds kjærlighet triumferer i Jesu død, og som har lært at tro at han som tilsynelatende bukket under i døden, i virkeligheten seiret over den og nu lever i Guds kraft,

han kan bære paakjendingen av alle historiens rædsler og alle livets gaatefulde tilskikkelser og dog i troen holde fast ved den usynlige som om han saa ham. Ja, han kan selv gaa ind under den ofrende og lidende kjærlighets lov og, naar det kræves, forsøke at bære korset efter mesteren.

Derfor fortsætter ogsaa den gamle salme som jeg nævte, med en tone av seirende haab:

Høie hal og dype dal skal vike,
jord og himmel falde skal tillike.
Hvert fjeld og tinde
skal brat forsvinde, —
men op skal rinde
som solen skinne
Gud rike.

Det er hvad kristendommen bringer mennesket: oplevelsen av Gud, vor herre Jesu Kristi fader og ved ham ogsa vor fader; naturens og historiens Gud; den enkeltes og alles Gud; samvittighetens og evangeliets Gud; han som paa en gang er magt, retfærd og godhet, men hvis inderste væsen er kjærlighet, tilgivende og opreisende kjærlighet, nyskapende og forpligtende kjærlighet. Kristendom er sjælens hjemkomst til denne Gud. Den er det usigelige møte mellem barnet i vor sjæl og Gud, vor herre Jesu Kristi fader.

Denne oplevelse er ikke «mystisk» i den forstand at vi taper os selv i Gud og hinsides al historie og bevissthet forenes med det uendelige, det al-ene. Men den er det høiest mulige uttryk for personlighetslivets mystik.

Overfor den evige og uendelige bøier vi os i ærefrygt og tilbedelse. Vi føler dypt at han er faderen *i himmelen*, den av hvem og til hvem alle ting er, den hvis vilje er hele tilværelsens og alt livs lov. Og vi kjender at overfor ham er vi støv og aske, flygtige tidens barn, og vi er urene, ufuldkomne, syndere.

Men idet han møter os i Kristus, denne klare og tydelige personlighet, møter han os allikevel saa at vi kan gripe ham som personlig kjærlighet og nævne ham som vor *fader*. Vende os til ham baade med vore usigelige sukk og med vor barnligste bøn. Hvile ved hans hjerte og gaa ut i hans tjeneste. Frygte og elske ham og forlate os paa ham alene.

I denne oplevelse ligger den enhet mellem *religion og moral* som vi søker og som vi kræver av religionen.

Ti den Gud som vi her bøier os for og hengir os til, er selv ett med det gode, er selv — som Jesus sa — den ene gode. Vi finder ham ikke uten et opgjør og en strid med det onde hos os selv. Og i barneforholdet til ham bøier vi os ikke bare for det gode som lov og ideal. Oplever heller ikke godheten bare som tilgivelse. Men oplever den ogsaa som aand og kraft, som indre virkelighet, som sedelig fornyende magt. Kan derfor ogsaa med nyt mot ta fat paa livets opgaver, baade de personlige og de samfundsmæssige.

I denne oplevelse ligger den personlige *visshet* som det modne menneskes religiøse liv ikke kan undvære, særlig ogsaa vissheten om *en høiere verden, et evig liv.*

Ti forholdet til Gud, vor herre Jesu Kristi fader, er et personlig livsforhold som har sin visshet i sig selv. Og det er selv en oplevelse av det hinsidige, det evige. Den Gud som møter mig i Kristus, er ikke dødes, men levendes Gud. Og likesom jeg under indtrykket av Jesu liv og død vinder en moralsk overbevisning om at Jesus ikke blev i døden, men seiret over den og blev opreist ved faderens herlighet, saa har jeg i selve det liv som jeg skylder ham, trygheten for at jeg ikke skal gaa til grunde i døden, men ved ham som er livets høvding vinde frem til de levendes land. Og jeg har den, ikke som en egoistisk forsikring for mig selv alene, men som andel i en frelse som Guds kjærlighet har bestemt for alle.

I denne oplevelse ligger ogsaa enheten mellem *autoritet og frihet*, den som vi ikke kan undvære, men ofte har saa vanskelig for at finde og gjøre til virkelighet.

Ti just idet vi bøier og hengir os saa helt og ubetinget som det bare er mulig overfor Gud, aabenbaret i Kristus, finder vi os selv og blir virkelig fri. Vi staar ikke under nogen ytre lov, men under en lov som stadfæster sig for vor egen samvittighet og livslængsel. Kristus vil overhodet ingen ufri underkastelse, men lover den som vil gjøre Guds vilje at han personlig skal kjende om lærdommen er av Gud. Han løser ogsaa fra alle menneskelige autoriteter som vil trænge sig ind mellem sjælen og Gud, mellem den enkelte og Kristus: en er eders fader, han som er i himmelen, en er eders veileder, Kristus. Men dog stiller han ikke den enkelte alene, uten menneskelig støtte. Tvertimot, han gir ham et aandelig hjem i det brorskap som han opretter mellem alle som ved ham naar frem til den ene fader og i ham finder den ene herre.

I denne oplevelse ligger enheten mellem *tro og tanke:* ikke som en færdig formel eller som en nøkkel der lukker alle laaser op, men vel som en forjættelse og et arbeidsprogram!

Ti den Gud som jeg har fundet, er paa en gang naturens og historiens og hjertets Gud, tanken og samvittighetens og troens Gud. Han er den inderste enhet i alt som er, og selv om jeg ikke i alt kan gripe og fatte denne enhet — hvor skulde jeg ogsaa kunde vente det! —, kan jeg ikke tvile paa at den er der, og jeg har den fulde frihet til at søke efter den og arbeide mig op imot den, barnets fulde ret og pligt til at tro paa den, ogsaa da naar den endnu dølger sig for mig.

Endelig, i denne oplevelse ligger kilden til den dypeste og videste *samfølelse* med alt som heter menneske.

Først og fremst med alle dem som — hvad der ellers maatte skille dem — er fælles med hinanden om barneforholdet til Gud ved Jesus Kristus. Jeg kan ikke uten utroskap mot livet og livets Gud fornegte en enhet, et fællesskap, som den levende fader selv har skapt!

Men dernæst ogsaa med dem som endnu ikke personlig har fundet Gud i Kristus, ja kanske endnu staar utenfor evangeliets rækkevidde. Ti den Gud som møter mig i Kristus, er søkende og frelsende faderkjærlighet. I samme grad som jeg lever mig ind i forholdet til ham og stræber efter at danne mig efter hans billede, maa jeg ogsaa søke at utvide mit hjerte til at elske som han elsker og forstaa som han forstaar, utvide det til at omfatte alle som er indesluttet i Guds og vor herre Jesu Kristi kjærlighet.

———————

Nutidsmennesket trænger kristendommen, hvad enten det selv forstaar det eller ikke, allermest naar det ikke selv forstaar det.

Og kristendommen trænger nutidsmennesket, trænger det for at fuldbyrde sin verdensomfattende mission.

Skal de finde hinanden eller gaa hinanden forbi? Forstaa eller misforstaa hinanden?

Det vil avhænge av i hvilken grad kristendommens maalsmænd i nutiden formaar at gjøre det tydelig for mennesker, hvad der er det kristelige i kristendommen, hvad der er kristendommens kvintessens.

Men det vil ogsaa avhænge av noget andet. I hvilken grad nutidsmennesket eier eller kan vækkes til den stræben mot det

høie og den vilje til at lægge ut paa dypet som er uadskillelig fra personlig kristendom. I hvilken grad vor tids utvorteshet kan overvindes gjennem en ny trang og vilje til inderlighet.

Baade i ungdommen og siden — især siden — kan den følelse stundom snige sig over os at livet egentlig er tomt og meningsløst. Og vi spør os selv hvorledes det egentlig har sig med alle de store og høie ord som er talt om livet: er de ikke, naar alt kommer til alt, *for* høie? Er religionen, er kristendommen — med al sin idealitet — ikke til syvende og sidst «over evne?»

Men stundom bæres det os for at livet er en helligdom, og at det er høitidsfuldt og ansvarsfuldt at være menneske. Det er i de stille eller stormende besøkelsens stunder. Og hvis vi kjender vor besøkelsesstund og trær ind i helligdommen, og hvis der endnu er et barn i vor sjæl, noget som kan undres, noget som kan bæve og juble, hengi og bøie sig, da kan det være at vi oplever det vidunderlige: sjælens hjemkomst til Gud, det usigelige møte mellem barnet i vor sjæl og Gud, vor herre Jesu Kristi fader.

Der er altid en vei som fører forbi. Det er livets alvor. Der er altid en port som fører ind. Det er livets lykke.

Lyder Brun.

MENIGHETSTYPER I KJØBENHAVN

AV A. QUISTGAARD.
Sognepræst ved Hans Tavsens Kirken.

Disse uttalelser kom frem paa et møte forleden i Kristiania presteforening, hvor det samtaltes om hvordan vi skal bygge menigheter. Det forfriskende indlæg som den danske gjest da kom med, har han efter redaktionens anmodning senere skrevet ned.

Vi har i hovedstaden tre menighetstyper, selvfølgelig med mange variationer.

Jeg nævner først den grundtvigske type.

Den har kun faa men lødige repræsentanter: Valgmenigheden, Vartov, Helligaandskirken, Frederikskirken og enkelte andre.

Jeg nævner denne type først, fordi den er særpræget dansk. Intet steds er menighedssangen saa jublende festlig som iblandt Grundtvigianere.

Frelseren laa i sorten jord,
sidder paa ærens trone,
aand og liv er til os hans ord,
glæden vår psalmetone.

Dertil kommer, at nyere dansk kirkemusik har sit tilhold i grundtvigske menigheter. Laubs melodier med deres enkle mandige tone fik først indgang i Helligaandskirken og Holmens kirke, da afdøde biskop Skat Rørdam var prest der, nu gaar de deres sejersgang gennem landets grundtvigske menigheter, og vil forhaabentlig fortrænge de sentimentale og kedelige melodier, som vi desværre endnu har mange af. I Danmark er vi ikke bundet til autoriserede melodier.

Det typiske i den grundtvigske forkyndelse er fremhævelsen af det af Gud givne. Naar den danske kirke er sluppet bedre igennem den liberale storm syd fra end den norske, skønt vi ligger nærmere stormcentret, maa dette i første række tilskrives Grundtvigs virke, i anden række Vilhelm Bech og Indre mission. Daab og nadver er det centrale i grundtvigsk menighetsliv.

Den grundtvigske forkyndelse er ikke de andre retninger herinde paagaaende nok. «Der er ingen vækkelse deri», har man tidt nok sagt. Men enten mangler man forutsætninger eller evne til at se, hvilken magt der ligger i forkyndelsen af Guds gerninger for os. Saa peger man paa de «døde» grundtvigske kredse, men en kirkelig retning bør ikke bedømmes efter sine ringeste repræsentaner, saaledes som mange har for skik, og endnu staar den grundtvigske menighet i blomst mangfoldige steder i vort land og har forplantningsevne, just fordi den bygger paa det af Gud givne og ikke paa menneskelige indretninger. Den kan give ungdommen et menighedsideal, der fører frelst igennem moderne anfægtelser, fordi den giver fodfæste i den hellige almindelige kirke som en nærværende virkelighed:

Livsalige land,
hvor glasset ej rinder med graad eller sand
hvor blomsten ej visner, hvor fuglen ej dør,
hvor lykken er skinnende klar, men ej skør,
hvor dyrt ikke købes til krone paa baar
de snehvide haar.

Den anden type af menigheter, er de kredse, der samler sig om de betydelige prædikanter. Fra kirkefondets side har man spøgende sagt, at man særlig i de første aaringer af fondets virksomhed havde nogen ængstelse for at faa veltalende prester til Kjøbenhavn. Der var nogen grund til denne ængstelse, thi en kirkelig fare i storbyen med dens overfladiske befolkning er, at den veltalende prest faar fat i dem, der kun vil høre og spørge nyt, og kirkefondets opgave var jo den at naa ned i folkehavet, saa der ud af det kirkelige kaos, hovedstaden var, kunde opstaa *sognemenigheter*.

Efter tredive aars arbejde er denne opgave saa nogenlunde løst, og jeg tænker, at de fleste mennesker med kirkelig sans nu kun glæder sig over de dygtige og veltalende prester, vi har ved byens hovedkirker. Nu fyldes alle vore gamle store kirker hver søndag. Det er for en stor del nomader, der søger til disse prædikestole, og her tænker jeg særlig paa ungdommen. Der utvikles sjældent et menighetsliv af samme lødighed som der, hvor menigheten bestaar af sognets fastboende mænd og kvinder, men hvem kan lade være at glæde sig over, at f. eks. Ricard hver søndag samler ca. 3 000 mennesker i sin kirke, hvoraf maaske halvdelen er ungdom?

Endelig søger intelligensen for en stor del til disse kirker; vi sukket, naar de gaar vor kirkedør forbi — et lille menneskeligt suk — men smaakirkeprest og «prædikant» kan vanskeligt forenes i samme person. Der kræves et saa forceret hjerne- og hjertearbeide af en forstadsprest, at han som prædikant oftest bliver maadelig. I det hele maa man ikke vente den lødigste prædiken i hovedstaden, naar enkelte undtagelser drages fra. er prædikenen herinde ringere end forkyndelsen i mangfoldige af vore landsbykirker.

Den tredie type af menigheter er dem, hvis karakteristikum er: *det organiserede menighetsarbejde.*

Denne type maa have en udførlig omtale, thi den har gennem de sidste to aartier været den førende og sætter sit præg paa det meste af hovedstadens kirkeliv.

Her støder vi paa det kjøbenhavnske kirkefond, der har sat sit stempel paa alt dette arbejde, selv om der var mange tilløb hertil ogsaa før kirkefondets stormagtstid.

Organisation var nødvendig, om der skulde komme skik paa denne brogede og forvirrede by. Det maa heller ikke glemmes, at kirkefondet voksede op i den tid, da samfundet ogsaa paa alle andre omraader gik ind i organisationens tidsalder.

Organisationen kom af sig selv, og var vistnok et langt stykke frem i tiden i nøje pagt med det liv, der utfoldede sig. Ingen institution af kirkelig art herhjemme har høstet saadan anerkendelse som kirkefondet, og det med fuld føje; og dog maa jeg her dvæle mest ved organisationens farer, thi jeg har faaet det syn paa sagen, at vi er ved at køre fast, just paa grund af organisationen.

Lad mig gribe rent personligt fat om problemet; det er jo ikke theorier om organisation eller ikke-organisation, det her gjælder, men hvad der er den praktiske værdi af det organiserede menighedsarbejde.

I seks aar havde jeg været i kirkefondets tjeneste, før jeg blev standset uafviseligt af spørsmaalet om *værdien* af al denne organisation:

Vi holdt friluftsmøde, som vi en aften ugentlig havde gjort det i seks somre. Den sædvanlige kreds var mødt, der var ikke et eneste nyt ansigt. Jeg kom til at se op og ned ad de vældige huskareer, der ligger lige over for kirkepladsen og hver især rummer 5—600 mennesker. Der laa ikke engang nysgjerrige i

vinduerne som i de første aar, nej, kareerne passede sig selv — og vi passede os selv.

Da kommer den knugende fornemmelse over mig: nu er du egentlig færdig her, du naar ikke ud over denne snevre kreds af mennesker, som du kender og holder af, det du kom herind for: at være med til at faa tag i Kjøbenhavns brede lag, det bliver der intet af. Jeg kom til at tænke paa de prøjsiske officerer, der sjældent fik lov at beholde den samme kommando i mere end fem aar, idet man i dette organisationens land, havde udfundet, at det *menneskelige* initiativ overfor en bestemt opgave oftest udtømtes i dette aaremaal.

Hvis dette nu drejede sig bare om mine egne vanskeligheter, skulde jeg ikke ulejlige andre med mine overvejelser, da havde der kun været et at gøre, hurtigst muligt at forsvinde i stilhed for at give plads for en mand med nyt initiativ; men jeg havde straks paa fornemmelsen, at jeg her var ude for den store bøjgen, der er menighedslivets fælles fjende, thi systemet fører med sig, at en kjøbenhavnsk prest faar indblik i, hvorledes stillingen er rundt i sognene.

Som valutakursen omkring os er medbestemmende for vort lands økonomiske liv, saaledes bliver ogsaa det milieu, hvori vi lever vort kristenliv, bestemmende for vore aandelige kaar. Og der er noget galt i Danmarks menighedsliv for tiden; jeg mener, at ondet stammer fra, at vi er blevet befængte med *organisations-bacillen.*

Det er nemlig ikke længere frivilligt, man organiserer sig, selv om man bilder sig det ind, nej, der er en tvang over os. Strømmen er os for stærk. De kommer her, alle de kære mennesker, og alle vil de have et organiseret arbejde i gang: «L. Y. M. havde vi, hvor jeg kom fra». «Og K. F. U. M. er en førstebetingelse i ethvert sogn». Saa er der K. M. A. og Ø. M. Blaa Kors, K. F. U. K., gamle-arbejde, børneforeningen Haabet, sykredse, bladuddeling, søndagsskole m. m. m. Altsammen uimodsigeligt rigtigt — og ganske fortvivlende galt.

Og hvorfor er det galt?

Fordi *livet* viser, at det er galt.

Ikke aarsberetningerne, ak nej, de er fine.

Jeg skal ikke komme ret meget ind paa enkeltheter, det er for pinagtigt, men en vandring kompasset rundt i hovedstadens halvtredssindstyve sogne, eller om man vil alfabetet igennem fra A til Ø, er som en ørkenvandring med faa og smaa oaser.

5 til 50 deltagere er normen ved foreningsmøderne, *ogsaa i størsteparten af de sogne, der har en stor kirkegang,* ofte tæller man sig selv med — saa blir vi dog 8. I menighedshusene holdes tidt samtidig 2—3 møder i de forskjellige lokaler. Var vi syv i K. F. U. M., saa var de dog tretten i Blaa Kors — det kunde man tælle paa hattene udenfor.

Muligt, at der er flere, naar stjernerne kommer; i storbyen har de store navne meget at sige, men dagligt vande er det, der har interesse, og den normale vandstand kan vi almindelige prester maale.

Hvordan er saa tilhørerne?

Jeg mener at kunne sige, at de er forprædikede. Verden har narret os, som den har noget nyt til hver af ugens aftener, saadan byder kirken paa de forskellige slags møder hver aften. Vore menighedshuse med 2—3 sale er ofte saaledes besatte ,at det volder vanskeligheter at skaffe plads til nye foreninger. Medens nogle nævner denne kendsgerning med stolthed, gør jeg det med et suk, thi det er galt at trække folk fra hjemmet i en saadan grad.

Man hævder herimod, at i storstaden er der alligevel intet hjemliv. — Nej, desværre, men saa maatte det være kirkens opgave at skabe hjemliv, ikke at give surrogater for forlystelserne.

Der skabes i Kjøbenhavn en bestemt type kristne ved alle disse organiserede foreninger: mødekristne, der i deres rørende naivitet, overfladiskhed og snakkesalighed er vidt forskjellige fra menighedskristne.

Alt dette organiserede væsen, med fast afsluttede kredse, love for liv, levned og tro, gæstetid, medlemsoptagelse, undertiden vistnok ogsaa med afgivelse af mundtlig eller skriftlig erklæring for at blive optaget i menighedssamfundet, er det, der har rejst muren mellem os og folkets brede lag.

Vi har faaet en ekklesiola in ekklesia (ↄ: en lille menighed i menigheden), og det er ganske umærkeligt gaaet ind i befolkningens bevidsthed, at der er saadanne to slags kristne, en særlig og finere slags kristne, der kommer i foreningerne, til møderne, og saa de almindelige kirkegængere. At sammenhængen er denne, slutter jeg ogsaa deraf, at selv hvor vi har alle vore møder i den størst mulige offentlighed, driver, om jeg saa maa sige, den aabne dørs politik, er det en ren sjældenhed at se nye ansigter *ved møderne?* Der er en bred strøm af trofaste kirkegængre, som aldrig ses ved vore møder. Har man i nogle aar arbejdet i et

sogn, er i det væsentlige de mødekristne indfangede, og saa naar man ikke længere ad den vej.

Men møllen gaar trolig sin gang, thi disse rare mødemennesker er strenge herrer for deres prester, de kræver presten helt for deres møder.

De fleste prester spoleres i dette forcerede arbejde, nerverne slides for tidligt, men et er meget værre, man bliver *rutineprest*.

Har man, først som tilskuer senere som medvirkende, deltaget i de sidste 15—20 aars organiserede vækkelsesarbejde i Kjøbenhavn, synes det mig vanskeligt at være blind for denne fare.

Og fingeren skal netop sættes paa, at det er *organiseret* vækkelsesarbejde. Thi man har drevet denne mission efter samme mønster som den politiske agitation drives. Hele kirkefolket skulde mobiliseres *paa een gang*. Aviserne reklamerede, mægtige gadeplakater kaldte til vækkelsesmøder, adventsuge, kirkemaaned eller hvilket navn man nu gav dette arbejde.

Og masserne kom unægtelig ind i kirkerne; man maatte kende Kjøbenhavnerne daarligt, om man undrede sig over, at de kom, naar der gjordes en saadan allarm.

Men har vi ad denne vej faaet *tag* i den store befolkning? En ærlig og nøgtern mand maa vist nok sige nej; man har nu, synes jeg, mere end før en knugende fornemmelse af, at vi netop ikke har tag i folkets bred lag.

Men hvorfor er resultatet blevet saa fattigt af dette kæmpemæssige arbejde?

Fordi *alle* skulde med. Det begyndte vistnok med frit initiativ hos enkelte hjertegrebne mænd, men hurtigt gik organisationsbacillen i sagen, hele hovedstadens kirkeliv skulde presses ind i denne bevægelse, man noterede med tilfredshed, at der kun var et par af kirkerne, der ikke var med.

Saa blev det rutine, pligtarbejde. Paa samme vis som politikere udfører «partiarbejde» ved at tale partiets sag her og der, blev presterne mobiliserede. Vildt fremmede prester ringede en op: «om man ikke vilde tale den og den aften i deres kirke, der skulde være kirkeuge og kirkens tre prester skulde hver besætte to aftener, det var ligegyldigt, hvad man prædikede om — — De kan jo tage en gammel prædiken».

Er det underligt, at befolkningen efterhaanden er sløvet overfor denne «bevægelse?»

Som Søren Kierkegaard har vist os, at *standsningen* er et nødvendigt gennemgangsled til personligt kristenliv, saadan tror jeg, at en standsning er gavnlig overfor kirkens store problem i Kjøbenhavn i øieblikket.

Men kritik er ikke nok.

Hvor gaar vejen frem?

Ad kirkens gamle kongevej. Gennem menighetens forsamling. Der gaar i vor tid en bred strøm ind i vore kirker, baade i de store og smaa. Hvor presten ikke sætter al sin kraft og varme til i det organiserede arbejde, er regelen den, at han har en god kreds at tale til hver søndag og det en kreds, der formerer sig.

Hic Rodos, hic salta!

Vi har ikke navne og tal paa dem, der søger ind i kirkehuset, men Gud kender hver enkelt. Vi kan ikke føre bog over dem, men hos Gud er deres navne opskrevne.

Tro paa den hellige almindelige kirke, tro paa Guds naademidler, ordet, daaben og nadveren, og der vil komme levende strømninger ind i menighetslivet.

Slider presten sig saa ikke op ved 366 møder i aarets løb, saa faar han tid og kræfter til at komme i personlig forbindelse med sin menighets medlemmer. Og det skal da erfares, at der var mere længsel efter Gud, flere der var i pagt med Gud end man rent overfladisk troede.

En saadan menighet bygges solidere op end den organiserede menighet, thi den er ikke blot en organisation, den er en *organisme.*

Skær saa ubarmhjertigt *det* organiserede menighedsarbejde bort, der vitterligt ikke trives i den stedlige menighet, det er galt, at vi overalt skal have *alle* grene af menighetsarbejde, men lad de arbejdsgrene, som der baade er trang for og kræfter til, utfolde sig frit og helt.

Jeg ved nok, at man ved at pege paa denne vej frem, utsætter sig for at blive taget til indtægt af de dovne prester og af andre bliver regnet for en, der mangler den rette alvor.

Faar være. Alvoren er nu ikke møderne og tallene, men at Guds aand faar raaderum i menighedens forsamling.

HJEMMET OG DETS FORHOLD TIL RELIGION OG KRISTENDOM

Foredrag i Vor Frelsers kirke 10de mars 1920.

Av overlæge Kristen Andersen.

Jeg har ønsket i aften at tale med Dem om hjemmet og dets forhold til religion og kristendom, fordi jeg selv har en følelse av paa dette punkt at trænge en principiel utredning og muligens et principielt opgjør med religion og kristendom som de fremtrær for mig. For de aller fleste av os indtar hjemmets idé den bredeste plads i vort liv. Hjemmet er for de fleste av os det selvlysende centrum i vor tilværelse, det omkring hvilket alt andet grupperer sig i nærmere eller fjernere ringer, og hvorfra det alt dypest henter varme og belysning. Ti vort hjem er det sted hvor vi helt ut kan aapne vort væsen og folde det ut i umiddelbarhet, og hvor vi helt ut kan møte de andre der forholder sig paa samme maate overfor os. Det er kjærlighetslivets umiddelbare miljø. Derfor vokser ogsaa vort menneskevæsen der den kjærlighetens vekst, der kaster lys og varme langt utover hjemmets engere grænser.

Men fordi det er saa, fordi hjemmet for det menneske der hungrer efter kjærlighet, er den atmosfære hvori han ret egentlig kan puste ut, derfor blir det ogsaa for ham dette livs høieste værdi. Og naar han da under sin søken efter Gud, mener sig at komme i berøring med ham, da blir det ham en livsfornødenhet at medta i sit religiøse forhold dette det høieste denne-sidige som er blit ham til del. Han føler umiddelbart, at han ikke længere er et enkeltindivid, end ikke for Gud. Mellem ham og de han er knyttet til i kjærlighet er der dannet et baand, der forekommer ham uopløselig uten en samtidig opløsning av hans eget væsen. Naar han staar overfor Gud, da bruker han mer eller mindre bevisst altid hint gamle uttryk: «Jeg og de Du har givet mig».

Nu synes det mig imidlertid at være paafaldende, at denne hjemmets idé, med alt hvad den indebærer for alle som lever i et lykkelig hjem, den omfattes med en viss kjølighet av kristendommen. Jeg siger av kristendommen, ikke av religionen. Ti der gives i det gamle testamente sterke uttryk for en religiøs vurdering av hjemmet og dets livsindhold. Og saa meget mere paafaldende blir dette, netop i vor tid, da det kristelige liv med interesse har grepet samfundsspørsmaalene an paa en maate som visselig er i dyp overensstemmelse med kristendommens egentlige indhold. Det store samfund og dets økonomiske og sedelige anordninger, fanger endog for tiden den kristelige interesse i en saadan grad, at man undertiden kan synes betoningen blir noget for ensidig. Men hjemmet, hvor individernes egentlige lykke dog blir til eller gaar til grunde i en betydelig uavhængighet av det store samfunds forholdsregler, det tales der litet om imellem os, i forbindelse med religion og kristendom.

Man faar et ubestemt indtryk av, at dette med hjemmet og dets liv, i grunden i forhold til det religiøse, og da især til det kristelige, er noget underordnet, noget mindreværdig, noget der tilhører det borgerlige liv. Et forhold, hvori der vel skal utvises kristelig velanstændighet, uten at der dog kan indledes nogen egentlig væsensforbindelse mellem hjemmet og det virkelig religiøse. Ja, man faar endog et indtryk av et tilhyllet motsætningsforhold. Det kommer frem, hver gang der tales om dette, «at hate far og mor og hustru og barn». Ikke som et nødsskrik over dette forfærdelige, at et menneske virkelig skulde lemlæste, ikke sit legeme, men sit dypeste væsen for at kunne høre Kristus til. Men som en rolig, filosofisk vel overveiet bemerkning om, at dette Jesusord maa opretholdes som karakteristisk og væsentlig for gudsrikets vilkaar.

Jeg kan ikke forstaa andet, end at dette forhold maa avføde en indre spænding hos mange mennesker foruten hos mig. Vel vet jeg meget vel, at ikke alle mennesker har et hjem, heller ikke alle har et godt hjem. Men hjemmet er dog den jordbund, hvorav det overveiende flertal av mennsker er rundet, og hvori de vokser livets vekst. Det er dog et uttryk for de to guddommelige instinkter der bevarer livet og fører det videre. Er der overhodet i dette jordiske liv noget almenmenneskelig, saa maa det være dette hvorpaa livet er bygget. Og da maa det være av den aller-

største betydning at faa bragt netop dette forhold i den berøring med religion, som det saa høilig higer efter.

Jeg vilde da gjerne først henlede opmerksomheten paa hjemmets værdi, fordi det har sin oprindelse fra en guddommelig vilje og uttrykker en guddommelig idé. Jeg vil dernæst forsøke at vise den betydning det har for at tilveiebringe forbindelse med Gud, og bevare denne forbindelse. Og jeg vil endelig til slut tale om hjemmets forhold til det kristelige. Og her vil jeg da dels forsøke at komme paa det rene med kristendommens vurdering av hjemmet, dels at redegjøre for de krav hjemmets idé maa stille til kristendommen, for i den at kunne finde den klippe hvorpaa den bygger.

Det høieste jeg kan si om hjemmet er, at det er Guds tempel. Ethvert hjem, hvor to mennesker slutter sig sammen i kjærlighet og der opdrager de barn, de faar, i kjærlighet og til kjærlighet, er et Guds tempel, selv om det ikke av vedkommende mennesker selv erkjendes som saadant. Ja, endog et daarlig hjem, hvor der kun leves et instinktets liv uten den høiere slegtskjærlighet, er et saadant tempel. Kun er det et vanhelliget tempel, hvor Gud er krænket. Det er et Guds tempel, fordi Guds verdensvilje aabenbarer sig i kjærligheten mellem mand og kvinde og mellem forældre og barn. Denne kjærlighet er ganske vist ikke nogen etisk ydelse; ti den gives os, den skapes ikke av os. Men den er en Gudsaabenbaring.

I ethvert hjem gir Gud sig tilkjende. Det er det første man efter min mening maa fastholde. Derfor gjældere det ogsaa for ethvert menneske naar han gaar ind i sit hjem at erindre dette, at han nu gaar ind til et sted hvor Gud aabenbarer sig. «Tag dine sko av, ti stedet du staar paa er hellig!» Det burde staa skrevet, ikke over døren i hvert hjem, ti det vilde intet nytte, men i hvert det hjerte som eier et hjem.

Det gjør ikke det. Selv ikke hos dem, der tror paa en personlig virkende og villende Gud bak livets fænomener. Der mangler den hellige andagt for hjemmet. Mangler følelsen for at hjemmet endog i høiere grad end kirken er Guds tempel, fordi Gud selv har bygget hjemmet som sted for sin aabenbarelse, men menneskene har valgt kirken som sted for sin dyrkelse av ham. Hvilket velopdragent menneske vilde skjændes i kirken? Og

hvor mange velopdragne mennesker er vi ikke som undertiden skjændes i vort hjem. Det vilde vi ikke gjøre, hvis vi altid forstod dette, at Gud bor deri.

Men er det saa, da gjælder det for os at søke at erkjende Gud, der hvor han selv har valgt at ville aabenbare sig. At søke Gud i hjemmets verden, og i de aabenbarelser av ham som her komme til syne. Skal vi kunne gjøre det, da maa vi i inderlighet hengi os til hjemmets kjærlighetsliv.

Dette at hengi sig paa den maatte kan enhver. Men det er noget ganske andet end at følge instinktets tilskyndelser og dermed la sig nøie. Ti instinktet peker ut over sig selv. Instinktet trær nemlig i forhold til et fornuftvæsen, til mennesket. Og naar dette fornuftvæsen ut fra sin fornuft møter instinktet, vil dette møte føre til en berøring med den fornuft for hvilken instinktet er et organ. Med Gud. Med Gud, som den der ikke bare vil det almene med os, men vil hver enkelt av os noget personlig.

Den som i inderlighet hengir sig til hjemmets kjærlighet vil synes jeg, først og fremst faa en virkelighetsbevissthet om to ting. Om taknemmelighet mot Gud og om avhængighet av Gud. Begge disse — taknemmeligheten og avhængighetsfølelsen — skapes umiddelbar av livet selv ved dets hundrede smaa ting, der danner livet og derfor er det store i livet. Hvis da disse smaa ting hører til som værdier i kjærlighetens liv. Ti det er kjærligheten som gjør alt stort eller litet. Ikke tingene selv. Der skapes taknemmelighet for den tillid man kan ha til hverandre, den tillid, der bevidner sig for sig selv som urokkelig i den verden hvor alt ellers rokkes. Taknemmelighet for trofastheten. Taknemmelighet for kjærligheten der gives, ikke tages. Taknemmelighet for blikkene fra de klare barneøines renhet, for haandtrykket fra de smaa hænder.

Og angsten for tapets mulighet i denne verden, hvor saa meget tapes, vækker avhængighetsfølelsen overfor ham der gir alt og alene bevarer det.

Men ut fra denne taknemmelighet og denne avhængighetsfølelse fremgaar saa det næste: Personlighetens henvendelse til Gud i bøn. I takkens bøn og i begjæringens bøn. Ogsaa bønnen er enkel, fordi den er skapt av livet, der — hvor vældig det kan være — dog altid er enkelt i sine komponenter. Men naar bønnen er der, da er det personlige forhold der. Templet har været der

fra første stund. Naar bønnen kommer til da begynder gudstjenesten i templet.

Vi har allerede nævnt det: Vi tar ikke altid vore sko av naar vi gaar der ind. Paa mange maater krænker vi hverandre. Hvis vi i inderlighet lever hjemmets liv, da merker vi dette. Vi faar virkelighetsbevissthet om synd. Synd mot dem vi elsker. Men den som har oplevet Gud i taknemmelighet og avhængighetsfølelse, han oplever ham nu i skyldfølelse. Han oplever Gud som den krænkede Gud. Og det blir virkelig for ham hvorledes Gud er krænket, fordi hans inderlighet lar ham føle hvorledes den kjære er krænket.

Ut fra denne syndsbevissthet skapes bod, den bod der bestaar i anger og en paa tilgivelse bygget gjenoprettelse. Først over for den krænkede kjære. Men dernæst overfor den krænkede Gud. Naturlig og umiddelbart føier det ene sig til det andet.

Og ut fra den oplevede tilgivelse skapes mildhet. Mildhet mot de andre kjære naar de maatte krænke os. Den mildhet som forstaar dette, at kjærlighet skjuler synders mangfoldighet. Og erkjendelsen av egen skrøpelighet skaper trangen til at støtte og at støttes. Trangen til at bære hverandres byrder og bevare hverandre fra det onde.

Kun daarlig kan vi selv bære vore kjære, det føler vi. Vi kan elske dem, men ikke bære dem. Gud maa bære dem. Derved skapes forbøn. Dette at nævne de kjæres navne for Gud,at føre dem frem for hans aasyn, kanske uten et ord. Bare føre dem frem for ham, og se paa dem for Guds ansigt og i Guds nærvær med kjærlighetens blik.

Men den kjærlighet Gud har git os, den er levende og virkende. Den virker deved at den er til. Som Kristi kjærlighet virker derved at den er til. De mennesker i hvem hjemmets kjærlighet er en livsmagt, har derved Gud i sig som livsmagt. Og gjennem denne kjærlighetens livsmagt bevarer Gud dem fra det onde. Jeg vil bare nævne et eksempel: Den unge mand utsat for den sterkeste, den farligste av alle fristelser, den seksuelle. Hvor ofte er han ikke bevaret ved denne hjemmets bevarende kjærlighet, hvori Gud var. Alt andet tiet i den avgjørende stund: Klokskap, moral, religiøs belærelse. Men hjemmets kjærlighet levet i ham, fars og mors øine brændte i hans hjerte og han vendte sig om og gik bevaret bort. Og der var glæde iblandt Guds engle over den hjemmets

kjærlighet som man synes at ha saa vanskelig for at finde rigtig plads til i Guds rike. Glæde fordi et menneske ved den var bøiet av fra syndens vei. Og fordi Gud aabenbarer sig i det enkle.

Jeg har søkt at fremhæve erfaringer, som maa være gjort av mange, der overhodet har oplevet hjemmet i inderlighet. Jeg har gjort det fordi det er min forvisning, at netop denne hengivelse i den kjærlighet, som av Gud er sat som middel til livets fortsættelse og bevarelse, ogsaa av ham er ment som veien ind til ham selv. Fordi jeg er forvisset om at hjemmets idé, saa langt fra at være noget perifert i henseende til menneskets gudsforhold, tvertimot er i høieste grad centralt. Det er centralt i livet som naturliv. Det er ogsaa centralt i livet som aandsliv. Og man maatte paa forhaand vente at det skulde være saa, hvis Gud er ophavet til det hele. Ut fra hele sit væsens nødvendighet forlanger mennesket at det centrale paa begge punkter skal falde sammen. Og gjennem erfaringen, oplevelsen svarer Gud hertil efter mit skjøn et ubetinget ja.

Nu vet jeg meget vel, at ikke alle vil synes, der siges ja. Der er for det første dem, der synes alt dette om Gud er saa selvfølgelig og givet, at der ikke behøves nogen oplevelse derav ad de veie jeg har nævnt for at gjøre det virkelig. Og der er dernæst dem — og de er flere — som synes at det hele med Gud er saa overordentlig tvilsomt, at min tale om oplevelsen av ham i hjemmets verden er helt ubegrundet og uberettiget. Selv staar jeg nærmest de sidste og derfor vil jeg netop utrede mit syn overfor dem.

Jeg mener ogsaa, at det er overordentlig vanskelig at naa frem til et bevidst og helt virkelighetsfuldt forhold til Gud. I vor almindelige stræben efter erkjendelse av virkelighetens indhold naar vi aldrig frem til noget, som vi med sikkerhet kan betegne som guddommelig, hvis vi derved mener Gud som et personlig væsen. I vort daglige praktiske liv regner vi ikke med Gud som et bestemmende moment, men med de saakaldte naturlige aarsager. Ingen sætter umiddelbart tanken om Gud i forbindelse med en solformørkelses forudsigen eller med meteorologiske veirforudsigelser eller med utfaldet av vore produktive processer. Naar en del av os allikevel tror paa Gud, da er dette uttryk for et valg, som er bestemt ut fra mangeartede bevægelser i vort væsen, deriblandt mindst de intellektuelle momenter. Og er dette valg en-

gang gjort, saa fastholdes det ialfald delvis ved *viljens* hjælp. Man fatter en beslutning om, at man i sit liv vil søke efter Guds spor, lytte efter hans hvisken, speide efter hans lys. Dette valg er hasardiøst seet fra refleksionens standpunkt, men det blir bestemmende for den personlige tydning av livets fænomener. Og der indtræder en adskillelse mellem de to grupper av mennesker: de som har valgt at ville forklare livet ut fra en tro paa Guds virkelighet og virken og de som har valgt ikke at ville tro paa ham eller at forholde sig rent agnostisk. Naar de to grupper av mennesker skal tale med hverandre om de ting som hører til religionen da maa de anvende andre uttryk, anvende et andet sprog om jeg saa maa sige, end naar der tales indbyres mellem dem som har valgt gudstanken som forklaring og livsgrundlag.

Dette maa man altid være opmerksom paa, da der ellers skabes forvirring og misforstaaelse. Vi kan godt tale med hverandre og vi bør gjøre det. For vi kan lære noget av hverandre. Vi er jo dog — ikke sandt? — alle saa beslægtet og dybest set higende efter det samme, naar vi kommer ned til bunden av vort væsen. Men taler vi, da maa vi altid huske paa dette med de to sprog.

Og nu taler jeg iaften til dem, som altsaa dog tror paa Gud, selv om de finder det vanskelig at naa frem til ham, tror paa ham i væsentlig overensstemmelse med det billede som Jesus Kristus har tegnet av ham og som er forberedt gjennem utviklingen av det jødiske gudsbillede.

Skal man naa frem til denne Gud, da maa man synes det mig allerførst søke efter hans spor i livet. Og disse spor ligger paa to kanter av tilværelsen. De ligger dels i den ydre verden. I universets verden. Derfor er det ogsaa helt ut religiøs stræben at søke efter tydningen og tilrettelæggelsen av universets love. Videnskap er helt ut religion for den som tror paa Gud den almægtige, himmelens og jordens skaper. Det er Guds tanker som efterspores, og det skulde vel være religion. Men foruten her findes Guds spor ogsaa paa en anden kant av livet, i inderlighetens verden, i livsutfoldelsen i kjærlighet. Og mens man nu paa den ene kant søker med de funktioner der betegnes som intellektuelle, søker man paa den anden kant ved inderlighetens hengivelse i livet. Det er godt hvis begge disse maater at søke paa kan forenes. Det kan de imidlertid kun for de færreste, og ingen av os som er samlet her, vil opleve den dag, da de konvergerende linjer

som betegner dise to slags søkning, vil forenes i den eftersøkte og efterlængtede Gud. Det er nemlig en slegtsopgave den som er avhængig av intellektuelle funktioner. Men det er en individuel opgave den som er avhængig av hengivelse til livet i inderlighet. Den første kan kun enkelte gaa og da altid stykkevis, den anden kan vi alle gaa, og mere helt, ialfald saa helt at vort personlige behov naar sin tilfredsstillelse.

Gudsaabenbaringen i livets virkelighet. Det er den vi alle maa søke. Det er der vi faar virkelighetsbevissthet om Gud, det er der vi fornemmer hans aandepust. Den hellige skrift har sin værdi deri, at den fortæller os hvorledes andre mennesker har gaat denne vei ind i livets helligdom før os, hvad de har hørt og set. Men vi maa selv gaa veien efter og det *vi* hører vil altid være litt anderledes end det de andre har hørt og set. Fordi vi hver hører med vort øre, ser med vort øie, opfatter med vor individuelt særprægede aand, hvortil Gud taler paa en anden maate end til de andre særprægede aander. Og som skriften saa kirken: Den er den høiestes profet, den viser hen til livet som den høiestes egentlige og eneste tempel.

Nu kan der jo imidlertid ikke være tvil om, at netop hjemmet, der er legemliggjørelsen av livets to hovedinstinkter, derved er et uttryk for Guds verdensvilje. Er der noget Gud har sat fingeren paa, saa er det dog dette, at de to mennesker skal elske hverandre, glædes ved hverandre, faa barn, hegne om disse barn. Og i umiddelbar overensstemmelse med dette Guds fingerpek har ikke blot menneskene altid handlet. Men netop denne guddommelige livsvilje er blit grundtonen i al den sang, den digtning, den kunst overhodet, som slegten har frembragt.

For den som vil søke Gud i livet, blir det derfor efter mit skjøn paa forhaand i høi grad nærliggende at rette sin opmerksomhet netop paa dette punkt. Men denne opmerksomhet er ikke intelligensens behandling av forholdet som et undersøkelsesobjekt. Den er den umiddelbare hengivelse i livet selv. En hengivelse som kun speider efter en ting til foruten forholdet: Efter Gud der staar bak det. Det er min sikre forvissning, at det netop er gjennem det spirende kjærlighetsforhold til forældrene at Guds virkelighet begynder at dæmre for menneskenes hjerte. Og jeg ser i dette forhold mellem forældre og barn en for hele slegten fælles mulighet for indtrædelse i forholdet til Gud.

Nu er vi som har en kristen religion i vuggegave, saaledes stillet, at baade vort naturlige kjærlighetsforhold og det kristelige der læres os, viser hen mot en personlig Gud. Og ut fra denne forutsætning vil jeg da gjerne forsøke at føre noget videre tankerne om gudsaabenbaringens art under utfoldelsen av hjemmets kjærlighetsliv. Jeg begyndte med en fremstilling av denne aabenbaring, jeg avbrøt fremstillingen, for at klargjøre den situation hvorunder vi taler sammen, jeg fører nu fremstillingen videre.

Jeg forsøkte at vise, at hjemmets kjærlighetsliv paa naturlig vis leder over i et gudsforhold, ialfald for mange mennesker, og under forutsætning av inderlighet i hengivelsen. Jeg tror nok, man ogsaa kan danne sig en mening om, hvorfor hjemmet er et miljø hvori gudsforholdet faar vekst. Og jeg vil gjerne si litt om det:

Der skapes for det første en egen livsvurdering i hjemmet. Virkelig og uvirkelig, værdifuldt og værdiløst fremtrær for hjemmets menneske paa en egen maate. Det fremtrær belyst fra kjærlighetens verden. La os for at klargjøre dette, vælge et tilfælde hvor denne belysning trær særlig sterkt frem. La os sætte os ind i den situation, at vi holder paa at miste en av vore kjære, vore forældre, vor egtefælle, vort barn. La os sætte os ved dette sykeleie hvor det hele hviler paa en knivseg — liv eller død. Og la os derfra se utover vort liv. Hvor blir der ikke kastet lys og skygge paa en ganske anden maate end til hverdags over mange ting. Hvor meget som syntes stort blegner ikke, og hvor mange smaa ting blir ikke store, og hvor ønsker man ikke at man ikke hadde tat det lille for det store, og at man hadde latt det store være stort.

Men denne vurdering som sker i en saadan stund den tror jeg er rigtig, jeg tror ogsaa den er rigtig for Gud. Ti det som vedkommer de enkelte menneskers lykke det er det store ogsaa for ham, som ikke lar en spurv falde til jorden uten at der efter Jesu tro er bevægelse i hans faderhjerte derover. Og det som hindrer de enkelte menneskers fulde lykke det er det store onde. Derfor var det bedre at der vare hængt en møllesten om halsen paa den som forarget en av de smaa, som Jesus hadde foran sig i den stund da han talte disse ord.

Og den som nu er en klok mand eller kvinde, han hører hvad Gud i en saadan stund taler til ham om livsvurdering. Hører disse

Guds ord og bevarer dem i sit hjerte. Og de blir i hjemmet stadig paa ny levende i hans sind gjennem det livsopdragende moment som ligger i angsten over livets utryghet. Denne angst, nedlagt i livet av Gud selv, den er nedlagt for at virke. Den bør i et hjem daglig føles av alle, og den bør føre til hjertets tak for bevarelse til denne stund, til hjertets begjæring om bevarelse fremover, og til det hellige og gode forsæt, at man utad og indad vil leve efter den livsvurdering man i kjærlighetens lys har lært.

Hvis du har varme tanker,
Spar ei paa varme ord.
Giv mange, giv i blinde,
Husk Du skal forsvinde
Snart i den kolde jord.

Den kjærlighet Du føler,
Lad ut i flammer slaa.
Skynd Dig, forsøm det ikke,
  Skynd Dig, forsøm det ikke,
  Om nogen øieblikke
  Kan ved en grav Du staa.

Av denne livsvurdering følger nu indad en inderlig og dyp hengivelse til hver enkelt i hjemmet. Og enhver vil uten mange ord forstaa, at dette er noget ganske andet end den tilfældighet hvormed der her ofte leves. Dette stadig at leve for at glæde hverandre paa et eller andet punkt og altid forsøke at forstaa hverandre, saa man kan bli en aandelig enhet, alt dette utgaar fra instinktetes rot, men det fører i sine konsekvenser ind mot det tilkommende liv og dets kræfter. Det er fuldt av rik lykke. Og dog ikke uten megen vanskelighet.

De to mennesker som begynder livet sammen, bindes til hverandre ved en fra instinktets rot utgaaende dyp sympati. Men de kommer fra hvert sit barndomshjem med en forskjellig utvikling i forskjelligartede personligheter. Hvad er det ikke for en opgave at leve sig saa helt ind i hverandres fortid, at det hele blir fælles. At de begge med sandhet kan si: Dit folk skal være mit folk, og Din Gud skal være min Gud. Og dog er løsningen av denne opgave uomgjængelig nødvendig for at skape den personlig-

heternes sammensmeltning som alene fortjener at kaldes egteskap. — Barnene skal følges i deres utvikling. Kjærligheten til disse barn er vel noget av det vældigste som fins. Den er en følelse, hvis dybde er saa stor at lykkefølelsen momentvis gaar over paa grænsen av det lidelsesfulde. Og denne kjærlighet, der fra først av er bygget paa barnets ubehjælpelighet og avhængighet, den skal si ja til livet. Den skal uten at svækkes gaa over til venskapets fortrolighet. Den skal forandre karakter, og herunder ikke tape et fnug i intensitet og inderlighet.

Alt dette, uten hvilket hjemmet som Guds tempel ikke lykkes, fordrer en hengivelse og en utfoldelse av alle personlighetens anlæg og evner, som er saa stor, at den kun lykkes, naar det hele liv vurderes ut fra den kjærlighetens grundstemning der bor i hjemmet.

Men den samme vurdering som skaper hengivelsen indad, vil, hvis den er egte, ikke føre til eksklusivitet utad, til egoistisk begrænsning, til «vi og vore». Tvertimot! Fordi denne vurdering ser sandt paa livet, og erkjender hvad der er virkelig værdifuldt i det, blir den utadtil etisk bestemmende. Den gir først og fremst varmens undergrund for alt hvad der siges og gjøres. Den som selv i al sin menneskelige nød og skrøpelighet altid favnes av hjemmets kjærlighet, hans favn er ogsaa aapen for alt liv som trænger kjærlighet fra ham. Det er undergrunden. Men i det enkelte tilfælde blir denne vurdering, der er skapt av hjemmets kjærlighet, den sikreste raadgiver i den enkelte avgjørelse. Det enkle bud: Alt hvad I vil at menneskene skal gjøre mot Eder, det gjøre ogsaa I mot dem, dette bud faar en levende belysning. Ti netop under lyset av denne kjærlighet der bærer ens eget væsen, forstaaer man i alle nuancer, hvorledes de andre mennesker skal møtes som bæres av en lignende kjærlighet hver for sig. Man forstaar ikke sine medmennesker før man ser dem bevæget av denne kjærlighet, der kan føre til de mest mangeartede kombinationer. Og man forstaar ikke i hvilken grad livet er en kunst, før man har faat sit hverdagsblik oplatt for den livsmagt som ligger i hjemmets kjærlighet.

Det vilde føre mig for vidt at forsøke at vise eksempler paa betydningen av denne vurdering i livet. Først og fremst vil den influere paa vore handlingers og vort livs motivering. Men motiveringen har en avgjørende betydning for handlingens finere

nuancering. En betydning som hvert enkelt menneske kan og bør avgjøre for sig selv. Og for Guds ansigt.

Der er bare en ting jeg i denne forbindelse vil nævne. Den forfærdelige katastrofe vi netop har gjennemlevet og endnu lever under følgerne av. Hvis hjemmets vurdering av de kjæres uerstattelighet hadde været det bærende og ledende princip i hjerterne, i fyrsternes hjerter, i diplomaternes og folkenes, da tror jeg ikke denne krig var kommet. Da vilde man ha vurderet anderledes om de materielle værdier hvorom der stredes. Og der vilde ha været banet vei for dette hvis hjemmets idé i menneskenes sind paa forhaand hadde faat sin anerkjendte høihet. Det hadde den ikke faat. Ti over hjemmet, der umiddelbart levet som en magt i menneskenes hjerter, hadde man indarbeidet en kunstig idé: Statens idé, der fordret hjemmets opofrelse for det saakaldte almenvel. Hvor blev der ikke talt bevægelig om den store tid og om offerets tid. Og hvor grædes der ikke nu av den vildledte menneskehet og av de falske profeter.

Her staar vi saa ved det som efter mit skjøn er den store og almindelige feiltagelse: At staten og det offentlige eller almene sættes i rang over hjemmet. Denne feilvurdering gjennemtrænger hele vort liv. Og den blir farligere end noget andet fordi der er et fnug av sandhet i den. Det almene som hjemmenes sum kan under visse forhold faa rang frem for det enkelte hjem og fordre offeret fra dets side. Men staten som abstraktion — og det er som abstraktion den har optraadt — den er av det onde. Og de ofre den fordrer er ofre til Moloch, selv om de aldrig saa meget frembæres paa Jahves altere. Det er berettiget at elske det fædreland der bærer de tusen hjem, og det er vel ogsaa berettiget at beskytte det. Men fædrelandet maa ogsaa være gjennemtrængt av hjemmets idé. Og det meste fremtrædende ved denne idé er dette, at intet enkeltindivid i hjemmet kan erstattes. Og at materielle goder under ingen omstændighet kan kjøpes ved opofrlng av det uerstattelige.

Og som hjemmet staar over staten, staar arbeidet i og for hjemmet over arbeidet i og for staten. Den mor som i stille hengivelse ofrer sig ubemerket for sine, nævnes ikke. Men den som sætter almene foretagender i gang og er virksom utad, hædres. Det er i og for sig likegyldig, ti hin mor begjærer ingen hæder, hun eier lykken. Men det er ikke likegyldig, at menneskene,

selv i sine gode stunder ikke længer har den virkelige forstaaelse av hvad der virkelig er det store. Det er ikke likegyldig, at man taler fornemt nedlatende om dem der ikke kan «komme utenfor hjemmets begrænsning». Det almene og det store gjør intet menneske lykkelig, hvor brammende det end fremtræer, og hvor megen intellektuel kraft det end utfolder. Men den hustru og mor der ikke er kommet utenfor hjemmets begrænsning, hun tænder kanske himlens lys i sin mands og sine barns hjerter, bare derved at hun er til. Og det samme kan vel siges om en far.

Vi har talt om den betydning hjemmets idé har for vurdering og derav følgende handling indad og utad, og vi kan resumere det hele deri, at det fremmer inderlighetens liv. Og netop her kommer vi tilbake til det som var utgangspunktet. Dette, at forklare *hvorfor* hjemmets liv lægger gudsforestillingen nær ind til hjertet.

Det gjør det, fordi gudsforestillingen netop kommer til vekst under inderlighetens forhold. Jeg vil i denne forbindelse nævne et underlig ord av Jesus. Han siger til farisæerne: Hvorledes kan I tro Gud som tager ære av hverandre. Oprindelig forbauset dette ord mig. Men mit eget livs erfaring har lært mig dets sandhet mere og mere at kjende. At tage ære av hverandre, litt ære, den er jo i regelen noksaa beskeden, det skulde ikke synes saa farlig. Og dog er der neppe noget som i den grad avstumper synsevnen overfor Gud og det som hører ham til. — Nu gjør vi imidlertid dette allesammen. Vi tar ære av hverandre hvis vi kan komme til.

De kjender Kingos gamle spørsmaal:

> Hvad est Du naar man dig ved solen ser?

Og De kjender svaret:

> Forfængelighed, forfængelighed!

Og her har nu hjemmet en uttalt gunstig indflydelse paa os. I hjemmet selv tages der ikke ære. Der er lyset dog for klart fra den guddomelige verden til at det kan ske. Men hjemmet lyser utenfor sig selv paa den ære der søkes utenfor. Den viser ærens kvalitet, idet den sammenholder æren med hjemmets lykke, som to værdier der sammenlignes. Og litt efter litt svækkes saa appetiten efterhvert som vi vokser.

Dette er et moment. Et andet er det, at den inderlige værdsættelse av de enkelte personer fører frem for bevisstheten tanken

om de evige værdier. Man føler med instinktiv klarhet, at disse kjære mennesker kan ikke tapes. Og idet døden fremstiller sig for tanken som vores alles lod, vækkes den levende trang efter det evige, som det eneste der kan gi livet mening og skape lykken. Selv nuet blir jo en ulykke, hvis det skal forbitres ved tanken om at det hele dog snart er forbi, og forbi for altid. Og gjennem en dvælen ved disse ting, henter saa sjælen litt efter litt den kraft der skal til for at vove spranget over fra denne verdens utrygge liv til et evig liv, hvor alt gjenforenes, som her virkelig har vokset sammen til aandelig enhet.

Ved en dvælen ved disse tanker, som umiddelbart skapes av hjemmets hele aandelige atmosfære og jordbund, er man imidlertid bragt ind i en levende forbindelse med de religøse forestillinger, der dog av alle maa ansees som centrale: Dette jordelivs etiske bestemmelse ved forestillingen om en evig fortsættelse. Det vil bli levende for hver enkelt i hjmmet dette alvor som er uttrykt i hint ord: Hvad gavner det et menneske om han vinder den hele verden, men tar skade paa sin sjæl. Og det blir en levende magt for alle at leve sit liv saaledes, at det samliv der her er hjemmet forundt kan flyttes over fra forkrænkelighetens til uforkrænkelighetens vilkaar.

Og under alt dette skapes saa litt efter litt i sindet en grundstemning av fred og stilhet, hvori Guds tale høres alt klarere og klarere. Det er min sikre forvissning, at hvis vor tids rastløse og forjagede mennesker vilde skaffe sig mere anledning til aandelig at dvæle i og ved hjemmet, vilde denne fred og stilhet trods al ydre larm, vokse frem i deres hjerter, og gjøre det lettere for dem at komme i forhold til de høieste ting. Og jeg vil som jeg før har gjort peke paa aftenerne i barneværelset, hvor alle er samlet efter dagens uro, og hvor aftenbønnen stiger mot det høie. Netop der hænder det, at han som er i løndom svarer jeg kunde gjerne si aabenbart, saa klart kan det synes i øieblikkets oplevelse.

For den, hvem det lykkes at leve ut fra de forutsætninger jeg har nævnt, opstaar der en fromhetstype, som er koncentreret omkring hjemmets livsindhold. Jeg tror noget av det mest karakteristiske for den er dette, at man ikke saa ofte kommer alene til Gud eller beskjæftiger sig fremherskende med dette: Gud og mig. Vel vil ogsaa her ens egen angst og synd og nød bli tilstede som

det daglige behov for Guds barmhjertighet. Men der kommer saa meget frem av fælles taknemlighet for fælles glæde og av bekymringer for de andres velfærd. Til sjæl og legeme. Jeg tror det kan meget betegnende siges om en saadan from mand eller kvinde, at han eller hun lever med Gud. Ti Gud er med og tages med i alle de smaa og dog for det lille menneske saa vigtigt ting. Det hele er ikke saa himmelstormende voldsomt i sine uttryk, men derfor dog kanske like inderlig i sit væsen. For i hjertet bor tilliden til at dette livs indhold er givet av Gud og er Gud velbehagelig. Fastere og fastere knyttes baandene mellem dem som lever i hjemmet indbyrdes. Og som et fællesskap knyttes de alle samlet til Gud. Dagene gaar i det jevne. Men ogsaa i denne jevnhet er der dog toppe, hvorpaa lyset fra det evige land kaster sine streif. Gjennem freden og kjærligheten som hegner om livet hernede bringes aanden til at løfte sig op til det høie i begjæringer som denne:

O, Jesus, o hør hvad vi bede,
Vær kraftelig hos os hernede,
At levende staar os for øie
Dit hus paa de evige høie.

Og overalt lyder der gjerne vi, ikke saa ofte jeg.

*

Jeg har hittil med hensigt ikke ført denne fremstilling i berøring med det specifikt kristelige. Det har været mig om at gjøre at fremstille hjemmet som en aabenbaringsform av Guds væsen og som et livsomraade, hvor man umiddelbart møter Gud. For den som i enkelhet søker Gud ad denne livets egen vei vil imidlertid den stund snart komme, da han herunder møtes av Jesus Kristus. Han vil erfare sandheten av de ord: Ingen kommer til Faderen uten ved mig. Dette vil ialfald visselig være tilfældet med de fleste mennesker, der vokser op og lever i berøring med kristendom. Saa blir da spørsmaalet: Hvorledes stiller Kristus og kristendommen sig til den vurdering av hjemmet, som i det foregaaende er givet.

Naar det kristelige egteskap indstiftes heter det: «Saaledes byd ogsaa I den Herre Jesus til gjest og bed ham, at han altid vil blive hos Eder og at I altid maa blive hos ham i hans ord og hans menighet».

Der ligger i dette enkle uttryk en overordentlig vakker opfatning av forholdet mellem Jesus Kristus og hjemmet. Netop den opfatning som efter min mening vilde tilfredsstille det behov. jeg føler. Det vilde være en overordentlig trøstefuld tanke, hvis man turde tro at man kunde gjøre det. Byde ham til gjæst og have ham til gjæst. Det vilde skabe den hellige forpligtelse for alle at vide at han var den usynlige gjæst. Og vidste man, at han vilde være det, saa vidste man derigjennem ogsaa at han som hjemmets gjæst vilde helt ut forstaa hjemmets kjærlighet og denne kjærlighets nære sammenhæng med hjemmets personligheter. Som for en kjær omend uendelig ophøiet ven vilde man kunne lægge alt fremfor ham i den sikre forvisning, at han vel vilde rense guldet, men ikke fornegte dets værd.

Nu er det imidlertid desværre ikke saa ofte, at kristendommen indtager et saa velvillig og positivt standpunkt overfor de værdier det her dreier sig om. Der er tvertimot tilstede en utvilsom tilbøielighet til et negativt forhold. Rigtignok medgives hjemmets og de naturlige kjærlighedsforholds berettigelse som faktorer i det dennesidige livs nødvendighet. Og der tilstræbes fra kristelig side en etisk paavirkning overfor hjemmet for at gjøre dette til et brugbart apparat for kristelig indflydelse. Men samtidig hermed blir det dog stadig behandlet som noget der «hører dette jordeliv til» som man siger. Og advarslerne mod dets mulige skadelige følger for det religiøse liv lyder betydelig stærkere end betoningen av dets religiøse værdi.

Vi skal straks komme til begrundelsen av dette forhold. Her vil jeg bare sige, at hjemmet og dets kjærlighet ifølge sin indre nødvendighet ikke kan overleve denne behandling. Den kjærlighet, der sammenknytter individerne i et hjem, hænger saa inderlig sammen med disse individers væsen, at den ikke kan utløses fra det uten at individet blir et andet. Hvis forældres kjærlighet til børn, børns til forældre, egtefælles til egtefælle er bestemt til at ophæves ved døden, eller hvad der er det samme: gaa over til forskjelsløs næstekjærlighet, da vilde den eneste barmhjertighet være at hindre saadanne forholds opstaaen. Ti ikke alene vilde en saadan opløsning være en uendelig lidelse i og for sig. Den vilde ogsaa kaste skyggerne foran sig og derved efter mit skjøn helt ødelægge den livsglæde, der bor i disse forhold. Hvis derfor dette med nøvendighet er kristelig bevidsthet, at de naturlige kjærlig-

hetsforhold ikke er evige værdier, men kun hører jordlivet til, da burde konsekvensen derav være askese som den taaleligste og mest formaalstjenlige livsvei. Denne konsekvens er da ogsaa delvis trukket av den katolske kirke i dens opfatning av cølibatet. Og som De vel vet kom ogsaa Kierkegaard tilsidst til et lignende resultat.

Jeg mener ogsaa at disse kjærlighetsforhold il og for sig *for sin egen værdighets skyld* maa gjøre krav paa, enten ikke at være, eller at være med evighets mulighet i sig. Jeg kan ikke godt forstaa, at et nutidsmenneske kan billige en vurdering av egteskapet som den der finder sit uttryk i de kjendte ord av Paulus om grunden til, at hver mand bør ha sin hustru og hver hustru sin mand. Og om de unge enkers motivering for nyt giftermaal. Jeg tror man uten at gjøre nogen uret maa kunne si, at den vurdering av egteskapet som ligger bak disse ord ikke er høi. Det er da ogsaa betegnende, at den profane digtning har skapt høiere og skjønnere idealer for disse forhold end kristendommen som saadan. Det er saaledes ikke uvanlig, at den profane digtning forherliger troskapen utover døden i kjærligheten mellem egtefæller, mens kristendommen som saadan nærmest har git uttryk for friheten etablert ved døden.

Den profane digtning omfatter i det hele spørsmaalet om de naturlige kjærlighetsforhold mellem mand og kvinde og mellem forældre og barn som livets mest centrale spørsmaal. Jeg behøver bare at henvise Dem til vor egen literære glansperiode og til indholdet av dens verker. De problemer der i denne digtning drøftes, har saagodtsom alle den inderligste sammenhæng med hjemmets forhold og idéforbindelser. Disse digterverker avspeiler imidlertid livet paa den mest fuldkomne maate. Og det kan vel ikke være tvilsomt at baade livet selv og dets avspeiling i literaturen retter en energisk appel til kristendommen om at yde sit bidrag til problemernes løsning. Jeg vil i denne forbindelse nævne to bøker, som Selma Lagerløffs: *Körkarlen*, og Johan Bojers: *Den store hunger*.

Har nu kristendommen besvart denne appel? Delvis kanske. Men ikke som den burde gjøre det. Fordi den betragter spørsmaalet som noget der ikke helt ut vedkommer sig, som noget der dypest set ikke hænger sammen med dens væsen.

Skulde jeg forsøke at klargjøre mig hvorfor det stiller sig saa-

ledes, da blir det især to omstændigheter som i denne henseende synes mig betydningsfulde.

Kristendommen i dens vanlige fremstilling har, synes det mig, en tilbøielighet til at utskille Gud fra hans aabenbaring i livets virkelighet. Ja endog til at stille ham i motsætning til denne virkelighet. Dette sker f. eks. ved en saadan ting som at vække ængstende forestillinger om, at man ved at elske sine kjære kan komme til at krænke Gud ved at elske dem mere end ham. Dette er i virkeligheten ikke nogen ualmindelig tanke blandt religiøse mennesker. Her mener jeg det bør paapekes, at det umulig kan være Guds mening, at der skal anstilles en graderende sammenligning mellem styrken av disse to arter kjærlighet: Kjærligheten til Gud, og til f. eks. forældre og barn. De kan overhodet ikke sammenlignes fordi de er kvalitativt forskjellige. I et ideelt hjem kan der ikke være tale om at anstille ængstelige sammenligninger om styrken av kjærligheten mellem forældrene indbyrdes, og mellem forældrenes kjærlighet til barnene. Begge lever i og med hverandre. Alle blir først helt lykkelige ved at begge slags kjærlighet naar sin høieste utfoldelse. Den ting at forældre elsker sine barn er i og for sig Gud velbehagelig, ja, forældrene elsker i og med dette ogsaa Gud som netop lever og aabenbarer sig i forholdet. Kun maa de gjennem denne naturlige kjærlighet frem til den Gud som staar bak den, frem til bevisst møte med ham.

Men herved kommer vi over til den anden omstændighet: Under dette møte med Gud har kristendommen sterkt betonet, at mennesket blir enkelt, blir utløst av alle sine jordiske forhold, blir alene overfor Gud. Og Kristus har her paa det skarpeste betonet, at der baade kan opstaa de alvorligste konflikter, og at der truer en skjæbnesvanger destruktion av hvad der her har været forenet. Det første finder sit klareste uttryk i de kjendte ord: «Hvo som ikke hader far og mor og hustru og barn kan ikke være min discipel». Det andet i den alvorlige advarsel om, «at den ene skal tages og den anden lades tilbake». «To skal være sammen paa marken. Den ene skal tages, den anden lades tilbake. To kvinder skal male ved samme kvern. Den ene skal tages, den anden lades tilbake. To skal være i samme seng. Den ene skal tages, den anden lades tilbake».

Det er ikke min hensigt paa nogen maate at avsvække det tunge alvor som ligger i disse ord. Men vel mener jeg, at man av

dem ikke har lov til at uttrække den slutning, at det religiøse liv i sit væsen bestaar i denne opløsning av det Gud har sammenføiet, i i denne bliven enkelt overfor Gud. Det staar mig klart, at Gud har sammenføiet os til et hellig og uopløselig fællesskap, og at konflikter og opløsning netop er det abnorme, ved synden stillede paradoksale forhold.

Tilstedeværelsen av dette onde i livet, gjør det fornødent at betone, at netop for at redde det hellige fællesskap er det i høieste grad fornødent, ja, det ene fornødne, at hver enkelt føler sit ansvar *som var han alene.* Kun derigjennem kan det hele reddes. Og saa skarp kan konflikten bli, at man kun ved at forholde sig *som om* man hadet det man samtidig i indre nødvendighet elsker, kun derved kan man naa den evige realisation av fællesskapet.

Jeg lægger ogsaa vegt paa, at Jesus har brukt uttrykket «hade». Det samme Jesusord er hos Matthæus gjengit med: «Den som elsker far og mor mer end mig, er mig ikke værd». Jeg savner selvfølgelig betingelser for at kunne avgjøre hvilken av disse gjengivelser er rigtig. Men mig forekommer det sandsynlig, at det netop er uttrykket om *at hade* som er brukt. Ti dette uttryk viser ved sit eget indhold hen paa hvorledes det skal forstaaes. Det skal forstaaes som en betegnelse for det dypt tragiske, der kan indtræ som følge av det ondes tilstedeværelse. Og fordi det er et uttryk for det tragiske, derfor lar det sig ogsaa ganske anderledes forene med en ophøiet tanke om de forhold det omhandler, end denne kjølige sammenligning av kjærlighetens grad, denne gradering om at elske mere og mindre.

Hvad man efter min opfatning i alle disse Jesusord, der henspiller paa de naturlige kjærlighetsforhold, maa fastholde er dette, at et enkelt og inderlig forhold av slegtskjærlighet aldrig er forelagt Jesus til bedømmelse, eller ialfald aldrig har foranlediget nogen uttalelse fra hans side. De ord han i denne forbindelse har talt, er sagt under særlige situationer, og bærer præg av en derav foranlediget tilspidsning. Det aandelige miljø synes heller ikke at ha ligget særlig til rette for en høiere forstaaelse av disse ting. Det er dog bemerkelsesværdig, at Jesu egne disciple overfor hans krav om egteskapets uopløselighet fremkom med den replik: «Staar det saaledes til mellem mand og hustru, da er det ikke godt at gifte sig».

Naar derfor vor tid skal opta hjemmets spørsmaal til kristelig overveielse og kristelig vurdering, da maa den — tror jeg — i denne henseende stille sig til en viss grad uavhængig av de opbevarte og ensidig farvede Jesusord, som er os overlevert. Den maa søke at løse spørsmaalene ut fra almen kristen livsvurdering, saaledes som denne under Kristi aands veiledning har utviklet sig i de 1900 aar som er forløpet siden Jesus levet. Dette utelukker ikke, at de negative synspunkter som er opbevart fra Jesus, faar sin fulde værdi i bestemte situationer. Men det nødvendiggjør en langt sterkere betoning av de positive momenter end den hellige skrift gir os. Efter 1900 aars utvikling under lyset av det levende haab, som ved Krisuts er tændt i menneskenes sind, maa ogsaa deres høieste livsforhold være gjennemtrængt av dette levende haab i høiere grad end i den grundlæggende tid. Hjemmets idé maa indgaa den nøieste forbindelse med krisendommens ideer. Hjemmet som saadant maa erkjendes som en guddommelig tanke, der baade normalt baner veien til Gud og kan helt ut optages i gudsforholdet.

For at dette skal kunne ske, maa der stilles krav til to sider: Baade til hjemmet og til kristendommen.

Hjemmet maa bli sig sin høihet bevidst, og derigjennem sit høie ansvar. Det grundforhold der skaper hjemmet — kjærlighetsforholdet mellem mand og kvinde — maa bli betonet som noget hellig, hellig fordi det er uttryk for en guddommelig tanke. Og det maa indordnes under monogamiets ubetingede krav. Navnlig overfor den opvoksende slegt. Monogamiets idé maa forherliges for de unge mennesker som noget, der vel er værd den selvbeherskelse der er nødvendig for i sin tid med uplettet sjæl at kunne møte det som for de fleste er livets høieste lykke. Ikke ved at trække det erotiske liv ned i smudset som noget der egentlig er mindreværdig, skal renheten opnaaes og opretholdes, men ved at sætte det høit og gjøre det anskuelig, at det er helligbrøde at isolere det fra det høiere sjælelige kjærlighetsliv. Det er som at bryte ind i en kirke og stjæle de hellige kar og bruke dem til et drikkegilde. Og monogamiets krav maa strækkes ut til at dække det hele menneskevæsen. Med hele sin personlighet skal disse to mennesker eie hverandre. Det er ikke bare den ydre overholdelse av sedelighetens bud som ligger inde-

sluttet i monogamiet. Det indeslutter ogsaa den hele fortrolighet og tillid. Og det utelukker alle disse leilighetsvis optrædende, mer eller mindre erotisk farvede sympatiforhold mellem mænd og andres hustruer og hustruer og andres mænd, som ikke er saa sjeldne mellem os og som er gift for hjemmet, selv om den ydre velanstændighet ikke derved krænkes. Og i dette hjem, hvor det ubetingede monogami skaper den rene luft, skal barnene opdrages til vurdering av hjemmets høihet og kjærlighetens betydning som altoverskyggende livsværdi. Kjærligheten skal som en levende magt indplantes i deres væsen og bli en del av deres personlighet. Og den skal bringes til bevisst erkjendelse som saadan. Og gjennem det de oplever i hjemmet, skal der i deres sind skapes forstaaelsen av de krav der stilles til dem med hensyn til renhet, kjærlighet og selvløshet, for at de selv engang kan bli skikket til at danne sit eget hjem, og der finde livets lykke.

Til disse hjem skal saa kristendommen komme som den opbyggende magt, der kaster et klarere lys over den gudsaabenbarelse der umiddelbart bor i hjemmet som saadant. Men for at den skal kunne gjøre det, maa den ikke tale som om det egentlige kristelige var hjemmets opgivelse. Eller optræ som en trussel om at man stadig maa være forberedt paa at gaa over fra at elske til at hade.

Hvad Gud har sammenføiet skal menneskene ikke adskille. Heller ikke kristendommen skal adskille det. Derfor maa den efter min mening henvende sig til mennesket, ikke som til en monade, men som til et individ, i hvis aandelige konstruktion de naturlige kjærlighetsbaand er en integrerende bestanddel der maa respekteres. Ut fra en saadan opfatning vil ganske vist den enkeltes ansvar paa det skarpeste bli betonet. Men herunder vil forestillingen om de naturlige sammenhænge aldrig tapes av syne som grundværdier i livet, der falder ind under den frelse kristendommen vil gi.

Jeg tror man under en saadan stræben vilde finde mange tilknytninger i det Jesusbillede som er os overlevert. Kun maa man ikke bare holde sig til Jesu ord og taler, men ta med hans liv. I dette hans eget liv skimter vi en konflikt paa den naturlige kjærlighets omraade: Konflikten mellem ham selv og hans hjem.

Og dog finder vi hans mor under hans kors, og hans brødre blandt den første menighets støtter. Konflikten er altsaa dog væsentlig blit løst. Vi ser ham ynkes inderlig over den kananæiske kvinde og prise hendes gjennem slegtskjærlighet skapte tro og tillid. Vi ser ham ynkes inderlig over hin enke, hvis eneste søn blev baaret død ut. Vi ser ham harmes over døden, der hadde brutt ind i hjemmet i Bethania. Vi hører ham fortælle om forholdet mellem den forlorne søn og hans far, paa en maate der viser den dypeste oplevelse av forældreforholdets indhold. Der er opmuntringer nok.

Opmuntringer til ut fra vor egen tids og vor egen trangs vurdering av hjemmet som det nu er eller bør være, at forelægge ham spørsmaalet paany, og ved hans levende aands veiledning faa større klarhet og større glæde netop paa dette punkt end det ut fra den hellige overlevering er os mulig. Hvis vi gjorde det, da tror jeg der omkring hjemmets idé kunde bygges en kristelig fromhet, som vilde virke sterkt i retning av religiøs virkeliggjørelse, fordi den sammenknyttet den naturlige gudsaabenbaring i livet selv med den specielle aabenbaring i Kristus.

Denne sammenknytning er efter min overbevisning av den største betydning. Ti saa sikkert som det er at hjemmene ikke kan undvære Kristus, saa sikkert er det ogsaa, at kristendommen ikke maa fornegte det som har livets ret, hvis den virkelig skal bli bestaaende. Den maa vel altid fuldt og helt si nei til det onde, det er dens væsen. Men den maa ogsaa helt og fuldt si ja til livet, saaledes som det er villet og sat av Gud.

Saa vil jeg slutte dette mit foredrag med nogen ord av den mand, der vel sterkest vilde dømme mig for det jeg i aften har sagt. Det er nogen ord av Søren Kierkegaard i hans: «Kristendoms Indøvelse»:

«Og hvad vil saa alt dette sige? Det vil si, at hver især, i stille inderlighed for Gud, skal ydmyge sig under, hvad det vil sige at være i strengeste forstand en kristen, oprigtig for Gud tilstaa, hvor han er, at han dog værdeligen maa tage mod naaden der tilbydes enhver ufuldkommen, altsaa enhver. Og saa ikke videre. Saa passe han forresten sit arbeide, glad ved det. Elske sin hustru, glad ved hende, opdrage sine børn sig til glæde, elske sine medmennesker, glæde sig ved livet. Om der fordres videre av

ham vil Gud vel lade ham forstaa, i saa fald vel ogsaa hjælpe ham videre. Thi i lovens forfærdelige forstand lyder det dog derfor saa forfærdende, fordi det er som var det mennesket selv som ved egen kraft skal holde sig til Kristus, istedetfor at det i kjærlighedens sprog er Kristus, der holder paa ham».

Maatte han holde ogsaa paa os alle! Ogsaa i dette spørsmaal, som dog er saa vigtig for os. Vi kommer jo til ham som de hjælpeløse der siger:

Herre, hvor skal vi gaa hen? Du har det evige livs ord.

REFORM AV PRESTEUTDANNELSEN.

Av professor dr. OLAF MOE.

Spørsmaalet om en reform av vor presteutdannelse har jevnlig været oppe i de senere aar, idet der paa næsten alle hold synes at herske utilfredshet med den *praktisk*-teologiske del av utdannelsen. Jeg minder f. eks. om de artikler som *docent Fridrichsen* for en del aar siden skrev i «Norsk Kirkeblad». Men rigtig aktuelt er spørsmaalet først blit ved det tiltak som Gjeilomøtet gjorde ifjor efter *professor Hallesbys* senere i trykken utkomne foredrag. I dette foredrag rettedes kritiken ikke blot mot en enkelt del av vor nuværende presteutdannelse, men mot hele dens anlæg. Det femte Gjeilomøte besluttet da at nedsætte en komite som skulde ta under behandling baade preste- og missionærutdannelsen. Denne komites sammensætning er blit sterkt kritisert, fordi den ikke omfattet en repræsentation av alle interesserede parter. Jeg skal ikke indlate mig nærmere paa denne kritik, men kun nævne at det jo ikke var meningen at ville forgripe noget, men kun at utarbeide et utkast som saa kunde forelægges vor kirkestyrelse og danne et utgangspunkt for en videre officiel behandling av saken. Og i slike tilfælder skader det ikke om indlægget maaaske er ensidig. Jeg haaber at det reformforslag som komiteen — hvorav jeg har hat den ære at være medlem — har utarbeidet, virkelig skal kunne bli et frugtbart grundlag for den videre drøftelse av en reform av vor presteutdannelse.

I.

Den nuværende form for presteutdannelsen har vistnok aarhundreders hævd, idet den langsomt og uten sprang i utviklingen er vokset frem av den dansk-norske kirkes fælles teologiske studieordning paa grundlag av universitetsfundatserne av 1732 og 1788. Det kongelige reskript av 2den september 1811 hvorved det norske universitet blev oprettet, bestemte vel at «Candidaternes Prøvelse ved Embedsexamen i Fremtiden aldeles afsondres fra Universiteterne i begge Riger» Og overensstemmende dermed skjelnes der i kommissionsindstillingen av 1812 skarpt

mellem to arter av prøver, nemlig *dimissorial-eksamener*, avholdt ved universitetet og sigtende til at vise at kandidaten «har fattet og overseet sit systematisk-theoretiske Studium» og *embeds-eksamener*, avholdt for eksamensdeputationer bestaaende av «lærde og praktiske *Embedsmænd*» utenfor universitetet og av 2 professorer i vedkommende fag. Denne sidste eksamen hadde til maal at vise at kandidaten «ved practisk Øvelse har erhvervet sig Embedsduelighed». Og forat denne øvelse skulde være mere end et skin foreslog kommissionen at der mellem dimissorial-eksamen og embedseksamen i almindelighet mindst skulde gaa 2 aar».

Denne noksaa radikale reform blev der desværre intet igjen av, da universitetet begyndte sin virksomhet, den blev staaende i den grad paa papiret at mens man i Danmark i det mindste hadde faat oprettet et pastoralseminarium i 1809, fik vi hos os ikke førend i midten av 30 aarene en særskilt praktisk-teologisk undervisning ved oprettelsen av et delvis praktisk-teologisk seminar, og først saa sent som i 1848 blev et fuldstændig seminar istandbragt.

Men bortset fra de katekeliske og homiletiske øvelser kandidaterne nu maatte gjennemgaa, blev dog ogsaa det praktisk-teologiske kursus som vore vordende prester her fik alfor ensidig teoretisk. Senere er vel fagkredsen utvidet, og de enkelte hovedlærere har vel tildels sørget for andre øvelser end de homiletiske og kateketiske. Og ogsaa paa den teoretiske undervisnings omraade er der indført forbedringer. Men de forandringer som i saa maate er gjort, har været gjort ut fra den forutsætning at universitetsfundatsen av 1824 ikke skulde røres. Derfor gaar vor presteutdannelse som helhet endnu i de gamle ensidig teoretiske spor.

Den har sin styrke i den strengt akademiske form for utdannelsen. Neppe noget land, uten Danmark, har saa energisk holdt den praktiske teologi utenfor den teologiske embedseksamen. Baade i Tyskland og Sverige — for ikke at tale om England og Amerika — indgaar praktisk teologi i selve det teologiske studium. Og utenfor Norden hersker der ogsaa en viss tvang i retning av forelæsningsbesøk og seminar-øvelser. I Skotland er studenterne endog inddelt i klasser. Hos os derimot raader den akademiske frihet uindskrænket. Ingen forelæsningstvang, intet klassesystem, ingen tvungne øvelser. Heller ikke har den officielle kirke — bortset fra Kirkedepartementet — nogensomhelst indflydelse enten paa ansættelsen av de teologiske lærere eller paa prøvelsen

av de teologiske kandidater. Det eneste løfte som tages av kandidaterne er at de skal leve og lære efter Guds ord. Men dette løfte er jo saa vagt og ubestemt formet at det ikke kan siges at lægge det mindste baand paa det teologiske fakultets frihet. Man kan trygt sige at fra et rent akademisk standpunkt er vor presteutdannelse saa fri som det overhodet er mulig, dersom man i det hele skal taale et teologisk fakultet indenfor universitetet.

Men fra *kirkens* standpunkt er der neppe grund til at være likesaa tilfreds med den utdannelse dens tjenere nu faar hos os. Den kritik som professor *Hallesby* i sin brochure om presteutdannelsen har underkastet den, er vel efter min mening unødig haard, og jeg kan, som jeg ogsaa andensteds har paapekt, ikke være enig med ham i alle henseender. Og den indstilling som Gjeilomøtets komite nu har fremlagt følger dr. Hallesby reformforslag kun delvis. Komiteen har ladet dr. H.'s principale forslag, hvorefter flertallet av vore prester kun vilde faa en minimal teologisk utdannelse — et teologisk kursus paa $2^1/2$ a 3 aar — og har lagt hans subsidiære forslag, som bygger paa den samme studietid som nu, til grund for sit reformforslag. Baade erfaring fra andre kirker og tanken paa de store krav prestetjenesten i vore dage stiller til de forholdsvis faa prester i vort land, gjør det utilraadelig at sænke nivaaet for standens teologiske dannelse. Paa mindre end 5 a 6 aar fra artium kan man umulig naa det maal som her maa fastholdes. Og komiteen er paa det rene med at den teologiske utdannelse av prester i en evangelisk kirke er saa vigtig at det teortiske moment i utdannelsen herefter som før maa beholde hovedvegten. Skulde man ha valget mellem en ensidig teoretisk og en ensidig praktisk presteutdannelse, kan der ikke være tvil om at man maatte foretrække den første, fordi det dog er lettere i livet at utfylde teorien med praksis end omvendt.

Altsaa: der kan ikke bli tale om at ombytte det teologisk-videnskabelige studium med nogen blot og bar presteskole eller med en overveiende praktisk utdannelse. At føre noget bevis for denne grundsætning turde være overflødig i en tid da kravene til teoretisk dannelse er stigende i alle stænder og i alle kirkelige arbeidsgrene.

Men dette forhindrer ikke at den *praktisk-teologiske utdannelse maa og kan styrkes*, og det ganske betydelig. Kravet herpaa har fundet gjenklang endog hos dem som ellers er mest tilfreds med den nuværende akademiske utdannelse — jeg minder om professor *Bruns* foredrag og resolutionsforslag paa presternes general-

forsamling i høst. Jeg kan ogsaa henvise til en lang række uttalelser som er indkommet til Gjeilomøtets komite fra prester og lægmænd i vort land. Vistnok har kun henved 250 prester svaret paa de spørgeskemaer komiteen lot utsende, men av disse har 4/5 fremholdt ønskeligheten av en reform hvorved praktikumsutdannelsen styrkes. Det skal gjerne indrømmes at vore prester vist ikke staar tilbake for andre landes. Men dette beviser jo ikke at tilstanden er god nok som den er. De unge prester maa dog famle sig mere frem end det skulde være nødvendig, og mange lider vel ogsaa skade for hele sin prestetid, derved at de i sin studietid blev fuldkommen isolert fra det praktiske menighetsliv.

Hertil kommer nu et moment som har skjærpet vanskeligheten og gjort det saa meget føleligere baade for de unge prester og for menigheterne at deres utdannelse er for upraktisk: det er den omstændighet at *personelkapellan-institutionen* faktisk er paa vei til at falde bort, dels som følge av loven om aldersgrænse for presterne, dels som følge av prestenøden. Den sidste aarsak er maaske mere forbigaaende, den første vil derimot vedbli at ha den virkning at der herefter blir liten bruk for personel-kapellaner og hjælpeprester. Mere og mere er det da blit regelen at de nybakte kandidater gaar like ut i selvstændig prestetjeneste, hvor de ikke kan nyde godt av den personlige, praktiske veiledning som det før var regelen at de fik av sine sogneprester. Og hvad betyr ikke dette tap! Naturligvis, det er ikke alle som har hat like meget utbytte av sin personelkapellan-stilling, men jeg tænker det er mange som takker Gud for den praktisk-teologiske utdannelse den gav dem, og jeg er viss paa at menigheterne har hat grund til at takke derfor. Det halve aars praktikum, som til og med er aldeles overveiende teoretisk, kan umulig gi et tilstrækkelig grundlag for en helt selvstændig utførelse av alle en prests vanskelige opgaver i sjælesorg, administration og ledelse av menigheten.

2) Det kvantitative misforhold mellem den teoretiske og den praktiske del av presteutdannelsen var endda ikke saa følelig saa længe selve teologien hadde en mere praktisk-kirkelig karakter, slik som den tidligere faktisk hadde det. Endnu for en menneskealder siden gjaldt det med en viss ret at teologien, for at bruke en av de gamle dogmatikeres ord, var en «scientia eminens practica». Selv den moderne teologis fader, *Schleiermacher*, fastholdt i virkeligheten dette praktiske synspunkt naar han definerte den kristelige teologi som «indbegrepet av de videnskabelige

kundskaper og kunstregler som er uundværlige for en ensartet ledelse av den kristne kirke». Men den som kjender lidt til den moderne tyske teologi, som er toneangivende ogsaa hos os, vil vite at den mere og mere bevisst har fjernet sig fra alle kirkelige synspunkter og mere er blit religionsvidenskap end teologi. Ja netop ved denne «*sækularisering* av sin metode søker den at hævde sin blivende plads i videnskapernes kreds og ved universitetet. De dristigste moderne teologer har endog talt om ateistiske metoder i teologien, likesom en tysk teologisk professor for nogen aar siden forfærdet menigheten ved at uttale at studiets opgave ikke var at hjælpe sjælene, men at «bringe dem i fare».

Jeg vil ikke dermed ha sagt at en *saa* sækulær opfatning av teologien har bemægtiget sig den teologiske undervisning ved vort universitet. Men der kan neppe være nogen tvil om at det moderne teologiske studium i det hele har fjernet sig for langt fra det som dog skulde være studiets maal, dygtiggjørelsen til ordets tjeneste, og at selv der hvor den teologiske undervisning drives i positiv-kirkelig aand, studiet i altfor høi grad belastes med historisk-kritisk stof som har mere filologisk end teologisk interesse. Jeg mener ikke at vi kan slaa en strek over den historiske betragtning av kristendommens kilder. Men skal det være kjendemerket paa en egte historisk betragtning at den distancerer og antikverer de bibelske anskuelser, da kan idet mindste kirken ikke ha nogen interesse av at en slik betragtning indprentes dens vordende tjenere. Kirken maa ræsonnere saa: er kristendommen bygget paa historisk aabenbaring saa kan en virkelig historisk betragtning umulig gjøre aabenbaringsdokumenternes indhold fremmed for vor tro, men feilen maa stikke i den moderne teologis metode, idet den gaar ut fra rent profane forutsætninger eller overser at der kræves andet end historisk lærdom og logisk sans for at dømme om det som er teologiens gjenstand.

Ogsaa i Tyskland er der i den senere tid fremkommet skarp kritik over det nuværende teologiske studium — saaledes av den kjendte systematiker professor *Dunkmann*, som klager over at det nuværende teologiske studium er for ensidig opfyldt av historisk-kritisk stof, likesom den praktiske teologi er altfor fuld av teoretisk materiale. Og nylig har de teologiske studenter i Leipzig i en motion forlangt indskrænkning av det historisk-filologiske stof og betoning av de praktisk-vigtige synspunkter i de historiske og eksegetiske forelæsninger, foruten en reform av den anden teologiske eksamen i mere praktisk retning.

3) Og som der ved anlægget av den teologiske undervisning nu altfor litet tages sigte paa det som skulde være dens egentlige maal: at dygtiggjøre studenterne til at bli kirkens tjenere, saaledes tages der ogsaa alt for litet hensyn til dette, naar der spørges om *valget av de teologiske lærere.* Vi har hat mange udmerkede prestelærere i vor kirke, og det er ikke meningen at kritisere personerne, men systemet. *Kirken* kan ikke være tjent med at her blot spørges om den videnskabelige kompetence er iorden. Den maa ogsaa kræve at de mænd der skal ansættes som prestelærere, er kristelige personligheter som av overbevisning deler vor kirkes tro og har de fornødne pædagogiske forutsætninger. Likeledes maa det vel indrømmes at kirken under de nuværende forhold har altfor liten garanti for at de *kandidater* som indvies til dens tjenere er mænd, som holder maal ikke bare i retning av kundskaper, men ogsaa i retning av kristelig tro og kristelig liv. Det er godt og vel at vore biskoper har anledning til at tale med dem personlig, før de ordinerer dem. Men det vil ogsaa forstaaes at denne anledning til at prøve de vordende presters kristelige standpunkt kommer noget for sent til at bli effektiv, al den stund ordinanderne allerede er utnævnt til sit geistlige embede.

4) Jeg er enig med professor *Hallesby* ogsaa naar han anker over at det teologiske studium som det nu drives hos os, er for *planløst og ukontrollert.* Med al anerkjendelse av den akademiske frihets høie værd, maa det siges at det nu for meget beror paa den enkeltes lykkelige evne og valg om han kommer igjennem sit studium uten for meget spild av tid og kræfter. Trods de reformer som i de senere aar er indført i undervisningsformen — flere eksaminatorier og seminarøvelser — er vel forelæsgerne endnu for dominerende paa begynderstadiet, og friheten til at følge eller ikke følge den akademiske undervisning er jo hos os i virkeligheten absolut ubegrænset. Der er formelt intet iveien for at student og lærer først møtes til samtale med hinanden ved det grønne bord, efter et kanske fem-seksaarig studium.

Men saa blir ogsaa *eksamenspresset* desto sværere. I aarevis samler studenten lærdom som en bi, men faar ikke anledning til at læsse den av sig, førend han ved det samlede studims avslutning maa gjøre rede paa en gang for alt hvad han har tilegnet sig. Da maa han ha alt præsent! Nu, vi vet meget godt at der er en indre sammenhæng mellem de forskjellige teologiske discipliner og at det ideelle er at de ikke studeres løsrevet fra hinanden. Men det indsees dog ikke at det skulde være saa meget nødven-

digere at ha alle teologiske disciplinérs indhold i hodet paa engang end f. eks. medicinens, og at der skulde være noget iveien for at dele den teologiske eksamen i to avdelinger, slik at de mere historiske fag blev henlagt til den første, de mere systematiske (og eventuelt praktiske) til den anden avdeling.

Vi sammenfatter vor kritik av den nuværende akademiske presteutdannelse:

1) Den ofrer den *praktiske* dygtiggjørelse til prestetjenesten uforsvarlig liten tid og kraft.
2) Det teologiske studium er blit mere kirkelig ufrugtbart end før, idet den moderne teologi efter sin metode mere er blit human *religionsvidenskap* end kristelig teologi.
3) Den staar i et for fjernt forhold til kirken ogsaa hvor det gjælder dens *organisation*, idet de teologiske lærestole besættes ensidig efter akademiske fordringer, medens kirken maa kræve at dens interesser i kravet om lærernes kristelige personlighet og pædagogiske skikkethet tilgodesees mere end hidtil.
4) Endelig er den nuværende ordning av det teologiske studium uheldig fordi den gir for liten adgang til *veiledning* og *kontrol* av studenternes arbeide, og den nuværende *eksamensordning* lægger et for stort pres paa deres hukommelse. I forbindelse dermed nævner jeg ogsaa at kirken har for liten anledning til at sikre sig at dens vordende tjenere tilfredsstiller ikke blot de intellektuelle, men ogsaa de religiøse krav den maa stille til sine prester.

II.

Reformforslag.

Der kræves altsaa først og fremst en *betydelig styrkelse og utvidelse av den praktisk-teologiske* utdannelse. Men hvordan finde plads for den, naar forutsæningen er at det teologiske studium ikke i væsentlig grad kan indskrænkes eller utdannelsens videnskabelige nivaa sænkes? Kan vi da tilraade en endnu længere utdannelsestid end den nuværende?

Nei, det sidste tør vi ikke; studiet er kostbart nok som det ne er. Allikevel mener vi at det vil være mulig at indspare saapas tid at det vil la sig gjøre at utvide praktikum uten at forringe teoretikum. Dels vil nemlig den nu vedtagne *reform av gymnasiet*, hvorved latinen blir styrket og græsken gjenindført, for-

korte den lange tid som nu gaar med til de forberedende prøver, med mindst 1 aar. Og dernæst mener vi at en større koncentration av eksegesen om det teologisk værdifulde og en yderligere indskrænkning av detaljeksegesen vil kunne indspare mindst 1 semester. Det er ikke med let hjerte jeg gaar med paa en slik indskrænkning; men under henblik paa studieplanen ved de svenske teologiske fakulteter har jeg dog vovet det. Derimot tør komiteen ikke gaa med paa nogen sløifning av *hebraisk*, som det oftere har været foreslaat. Kjendskapet til hebraisk er nødvendig ikke blot til det G. T. , men ogsaa til den fulde forstaaelse av N. T.

Det *reformforslag* komiteen fremlægger gaar da i sine hovedtræk ut paa følgende:

Fagkredsen blir den samme som nu, men med tillæg av den praktiske teologis elementer som blir at lægge op til embedseksamen. Derom nærmere nedenfor. Men vi betoner at *eksegesen* faar et mere besteme teologisk sigte, og at undersøkelsen rettes paa de bibelske skrifter i deres nuværende skikkelse og deres literære forhistorie kun behandles forsaavidt som den kaster lys over aabenbaringshistorien. Saa værdifuld som den religionshistoriske metode kan være fra et filologisk-filosofisk synspunkt, saa er vore presters utdannelsestid for kostbar til at belastes med alle den slags undersøkelser som den religionshistoriske skoles kommentarer lægger en saadan hovedvegt paa. For teologien er de bibelske skrifter aabenbaringsdokumenter, *kanon*, og ikke væsentlig produkter av menneskeaandens religiøse utvikling.

Dernæst mener vi at der maa lægges en ganske anden vegt end hittil paa at de teologiske studenter blir hjemme i de hellige skrifters *indhold*, eller at m. a. o. fordringerne til deres *bibelkundskap* skjærpes. Det er nødvendig at de vænner sig til at fortolke skrifterne i grundsprogene. Men med den ringe færdighet som man kan vente opnaadd navnlig i hebraisk, maa man ogsaa vænne de vordende prester til at studere sin *norske* bibel. I det hele maa vi se at komme bort fra dette at teologerne kan saa meget mere *om* sin bibel end *av* sin bibel. Komiteen vil derfor ha indført en prøve ved eksamen i *norsk bibelkundskap* — om vi end ikke vover at stille kravene til denne saa høit som man f. eks. i Skotland stiller dem til engelsk bibelkundskap.

Hvad forøvrig kravene i de *enkelte* fag angaar vil de i det store og hele bli som nu, naar undtages at det detaljeksegetiske

pensum i N. T. reduceres med omtrent en fjerdedel, og det gammeltestamentlige likesaa med en tredjedel a en fjerdedel [1]). Det kursorisk-eksegetiske pensum blir da til gjengjæld en smule øket. I kirkehistorien vil komiteen ha lagt en større vegt paa Norges kirkehistorie i det 19de aarhundrede som en indledning til kjendskapet til vort nutidige kirkeliv («Kirchenkunde»). I systematisk teologi bør baade principlæren og troslæren bli gjenstand for grundig studium, mens etiken taaler en mere kortfattet behandling. Den nuværende alternering mellem et grundig og et kursorisk studium av henholdsvis principlæren og etiken bør opgives.

Det som imidlertid paakalder særlig interesse, er komiteens forslag om den *praktisk-teologiske utdannelse.* Vi mener at denne bør begynde allerede i studietiden, fordi det ikke er heldig at den teoretiske teologi i den grad som nu isoleres fra teoriens utøvelse i praksis. Endog i den tyske presteutdannelse indgaar der et visst maal av praktiske øvelser allerede til den første teologiske eksamen. Som før nævnt vil komiteen foreslaa studietiden delt i to ved henlæggelsen av eksegese og kirkehistorie til en første avdeling av embedseksamen. I den *første halvdel* av studietiden bør der naturligvis ikke bli tale om synderlig praktiske øvelser. Foruten læse- og messe-øvelser bør man dog vel forpligte studenterne til at delta i søndagsskolearbeide mindst et halvt aar, likesom man maa forlange at de saavidt mulig nytter sine ferier ogsaa til at komme ind i vor kirkes praktiske virksomhet ved at ta del i kristelige møter og stevner.

For *anden avdelings-studenterne* blir der at holde regelmæssige forelæsninger over enkelte praktisk-teologiske discipliner; nemlig *kirkekundskap,* som naturlig slutter sig til vor kirkehistorie i det sidste aarhundrede, og *praktisk bibelutlægning* — der danner en naturlig fortsættelse av eksegese og bibelteologi. Desuten fremstilles i tilknytning til et omrids av den praktiske teologi pastorallærens elementer.

I denne tid skal studenterne endvidere ta del i praktisk kristelig arbeide i en utstrækning som staar i rimelig forhold til deres tid og modenhet, bl. a. slik at de faar nogen øvelse i at forkynde

---

[1]) I N. T. indskrænkes pensumet i detaileksegen fra ca. 200 sider tekst (efter Tischendorf) til ca. 150. I G. T. reduceres salmepensumet fra 25 til 12 salmer, og profetpensumet fra 16 til 12 kapitler.

Guds ord, og om mulig ogsaa i sjælesorg, likesom de skal veiledes til at utvide sit kjendskap til vore officielle og frivillige kirkelige virksomheter.

Efter avslutningen av teologisk embedseksamen fortsætter den praktiske presteutdannelse ved et *prøveaar* og avsluttes med et praktikumsemester. Dette prøveaar har forbilleder baade i Finland og Tyskland. Tanken er at kandidaterne, uten at ordineres, skal tilknyttes dygtige prester i by eller paa land som en slags hjælpeprester; under sogneprestens veiledning skal de da utføre alle de pastorale forretninger som en uordinert kandidat overhodet kan utføre, præke, øve sjælesorg, læse med konfirmander, hjælpe til med kontorarbeide o. s. v. Utgifterne herved kan dog hverken paalægges kandidaterne eller vedkommende sogneprester — som blot faar delvis hjælp av dem og tillige skal gi dem veiledning — men maatte bæres av offentlige stipendier. Efter endt prøveaar skulde da sognepresten gi indberetning til det praktisk-teologiske seminars bestyrer med et konfidentielt vidnesbyrd om kandidatens liv, lære og praktiske duelighet.

Tilsidst følger saa det egentlige *praktikumssemester.* Her suppleres den teori om den praktisk-kirkelige virksomhet som kandidaterne har tilegnet sig allerede til embedseksamen, i en utstrækning som svarer omtrent til den nuværende praktikums fordringer. Som nyt fag optages *sjælelære,* set under prestetjenestens synspunkt.

Samtidig skal praktikumskandidaterne — som helst bør bo i et konvikt, under ledelse av en erfaren prest som husfar og forstander — være forpligtet til at delta i Guds ords forkyndelse, sykebesøk og religionsundervisning og studere det praktiske kirkeliv — alt under hovedlærerens eller andre læreres veiledning og kontrol. Dimispræken og eksamenskatekisation kan da bortfalde, idet da kandidaternes vidnesbyrd blir utstedt paa grundlag av de praktiske prøver de i semestrets løp har avlagt i disse ting.

Selvsagt er prøveaaret og praktikumssemestret kun beregnet paa de teologiske kandidater som vil bli prester. De som foretrækker at gaa ind i *skolens* tjeneste, maa utfylde sin praktiske utdannelse ved at gjennemgaa universitets pædagogiske seminar eller en almindelig lærerskoles praktiske øvelser.

Paa den omtalte maate mener komiteen at kirken vil opnaa ikke alene at dens vordende tjenere vil faa en bedre praktisk utdannelse end hittil, men ogsaa at den vil være sikrere paa at

de i aandelig henseende svarer til de krav menigheten maa stille til sine presters kristelige personlighet.

Men spørsmaalet er om der ikke kan og bør gjøres mere for at skaffe kirken de fornødne *garantier* i denne henseende. Er der ikke meget som taler for at man bør sikre sig slike ikke først ved utdannelsens avslutning, men allerede ved dens begyndelse? Bør man ikke, med andre ord, allerede ved indskrivningen av studenter i det teologiske fakultet forlange et lignende vidnesbyrd om deres personlige kristenliv, som det man forlanger ved alle vore missionsskoler?

Et flertal i komiteen er avgjort stemt for at stille et slikt krav, likesom det vil ha betragtet den første del av studietiden som prøveaar, hvorefter lærerraadet har ret til at avvise en mand naar det har fundet avgjørende grunde mot hans skikkethet til prest eller lærer.

Mindretallet — pastor Skagestad og undertegnede — tør ikke gaa længer end til at forlange at den som vil studere til prest maa fremlægge en egenhændig ansøkning, formet som et vita med en motivering av sit valg av det teologiske studium. Vi mener at man ved at kræve attest for personlig kristendom kan stænge veien for slike unge mænd som kanske har de bedste betingelser for at bli kirkens tjenere, likesom jo erfaringen har vist at ikke faa av de mænd som har raget særlig frem i kirken, ved begyndelsen av sit teologiske studium langt fra var personlige kristne. Og heller ikke er det altid efter nogen aars studium mulig at sige med sikkerhet om en ung student at han *ikke* har de fornødne betingelser for prestetjenesten.

I nær sammenhæng med det spørsmaal som her er berørt staar den hele *presteutdannelses forhold til universitetet.* Det er temmelig klart at man ved at opstille saadanne krav som dette at de teologiske studenter maa fremlægge attest for sit personlige kristenliv, bryter saa sterkt med den hævdvundne akademiske frihet at der ikke kan bli plads for en saadan presteutdannelse inden universitetets ramme. Det samme flertal i komiteen som har foreslaat det nævnte krav om vidnesbyrd og prøveaar, har da ogsaa likefrem erklært at det ønsker hele presteutdannelsen adskilt fra universitetet. Ti ved universitetet vil presteutdannelsen — mener flertallet — være utsat for overgrep baade fra staten og fra den profan-videnskabelige metode som raader ved universitetets øvrige fakulteter. Er teologien en egenartet videnskap — baade paa grund av det overnaturlige virkelighets-om-

raade den undersøker, og den aandsfødte erkjendelse den hviler paa — da er det ogsaa naturlig at kirken har en egen anstalt hvor den kan drive sit videnskabelige arbeide efter sine egne iboende love, uhindret av utenforliggende hensyn.

Komiteens mindretal — Skagestad og undertegnde — finder det ikke nødvendig at gaa ind paa det principielle spørsmaal om presteutdannelsens adskillelse fra universitetet. Og jeg kan heller ikke erkjende at de krav som komiteen forøvrig er enig om at stille om en reform av presteutdannelsen, i og for sig skulde være ugjennemførlige indenfor rammen av et universitet. Lad os rekapitulere hvilke disse krav er:

1) Ved ansættelsen av de teologiske *lærere* maa *kirkens* interesser tilgodesees ganske anderledes end hittil. Selvsagt blir kravene til lærernes videnskabelige kompetence at opretholde, men der maa ogsaa tages bestemt hensyn til deres kristelige personlighet, konfessionelle standpunkt og pædagogiske dygtighet. Komiteen mener derfor ogsaa at de teologiske lærere enten bør ha været prester eller ha deltat aktivt i det praktiske kirkeliv. Kirkelige myndigheter bør derfor hos os som f. eks. i tyske kirker ha anledning til at uttale sig om valget av prestelærere. Uforenlig med akademiske hensyn behøver dette ikke at være.

2) Dernæst mener vi at de som vil studere teologi bør fremlægge ikke blot en attest for moralsk vandel, men ogsaa skriftlig gjøre rede for sine motiver til at vælge det teologiske studium. Et skriftlig vita vil kunne gi de teologiske lærere anledning til en sjælesørgerisk samtale og paavirkning. Jeg minder om at i Skotland maa studenterne ha vidnesbyrd fra sit prisbyterium om kundskap i bibel og barnelærdom naar de skal indskrives i det teologiske fakultet.

3) Fremdeles foreslaar komiteen indført tvungne *praktiske øvelser* allerede indenfor studietiden og endel praktisk teologi som fag til embedseksamen. I forbindelse hermed nævner jeg ogsaa at vi ønsker forskjellige forelæsninger og eksaminatorier (resp. seminarøvelser) ogsaa i den teoretiske teologi gjort obligatoriske. Analogien fra andre land, som f. eks. Tyskland, viser at dette godt lar sig indføie i universitetets ramme. At det samme ogsaa gjælder om den deling av teologisk eksamen som vi foreslaar, behøver ingen særskilt paavisning.

4) Naar vi endvidere betoner at *teologien maa være teologi* og i sin metode ikke gaa over til den almindelige religionsviden-

skaps forutsætninger, saa skulde vel heller ikke det vække berettiget anstøt ved universitetet, naar man blot erindrer teologiens historie. Mange har steilet ved professor Hallesbys ord, om at teologien er en aandsfødt erkjendelse, som forutsætter gjenfødelsens nye syn. Men er dette væsentlig andet end hvad en Johnson, en Hofmann og Frank har hævdet? Ogsaa Martensen taler jo om «den kristelig gjenfødte bevissthet» som princip for forstaaelsen av den historiske kristendom (Dogmatik § 24).

Jeg mener derfor at der maa kunne *forhandles* om en reform av presteutdannelsen mellem de to teologiske leire som repræsenteres paa den ene side av det teologiske universitetsfakultet, paa den anden side av det teologiske menighetsfakultet, og jeg beklager at landspresteforeningens generalforsamling ihøst ikke fik anledning til at stemme over det av professor *Frøvig* fremsatte resolutionsforslag om nedsættelsen av en blandet kommission. Jeg skulde tro at den av Gjeilokomiteen utarbeidede indstilling, bortset fra nogen enkeltheter, maatte kunne danne grundlaget for en videre forhandling om denne sak, ogsaa for en kongelig kommissions behandling av den.

Olaf Moe.

FOLKEHØJSKOLEBEVÆGELSEN I TYSKLAND

Av dr. WALTHER KOCH, Berlin.

Hvad der før krigen kun var til stede som svage begyndelser, det er nu under og efter krigen virkelig blevet en tysk folkehøjskolebevægelse. Næppe noget emne inden for det aandelige livs og opdragelsens omraade bliver den dag i dag saa sterkt drøftet som folkehøjskolens problem. Overalt, i alle egne af Tyskland, i store byer og i smaa og paa landet, skyder folkehøjskolerne frem som svampe; saaledes at en fortegnelse, som det tyske «Volkshausbund» har udgivet i begyndelsen af marts, anfører over 500 skoler.

Allerede under krigen erkendte mænd, der har indsigt i arbejdet for folkeoplysning, at de ydre resultater, krigen en tid bragte, ikke turde skuffe overfor og skjule den stigende indre fattigdom og sjælelige nedgang, som især de sidste aar førte med sig. Fra oven og fra officiel side greb man til en ren ydre og i adskillige kredse ilde anset «national undervisning», der i virkeligheden var en propaganda for krigens videreførsel. Derimod erkendte enkelte dybere seende kredse, til højre som til venstre, den tvingende nødvendighed at arbejde for det tyske folks indre styrke, paa udviklingen af dets selvstændighed i aandelig opfattelse, af dets følelse for sammenhængen i alt hvad der sker. Man vilde forsøge at løfte det snævre, egoistiske jeg til en levende almenfølelse, som ikke var militaristisk disciplin og bureaukratisk reglementering. Man anede saaledes, at der var et dybt indre brud i folkelivet, og erkendelsen heraf steg saavidt, at ogsaa de mindre klartseende forstod at den kunde føre til et sammenbrud; derimod søgte man da at værne sig gennem arbejde for en sand folkedannelse.

For de landlige evangeliske kredse blev særlig frugtbare de møder, som vennekredsen omkring tidsskriftet «Dorfkirche» avholdt i krigens aar; de beskæftigede sig allerede i 1915 med den danske folkehøjskole og med dens skaber, Grundtvig. — Men

ogsaa paa den anden side voksede erkendelsen af at der maatte gøres noget for en indre vækkelse af det tyske folk; og saaledes kunde der i efteraaret 1917 holdes et møde i Frankfurt am Main, hvor repræsentanter for de forskjellige bestræbelser for folkedannelse fandt sammen til gensidig frugtbart arbejde.

Dette var dog teoretisk drøftelse, venner av folkehøjskoletanken imellem; men samtidig blev der ogsaa gjort forskellige begyndelser til et praktisk højskolearbejde. Først skal dog omtales, hvad der før krigen fandtes af folkehøjskoler i Tyskland. Det var kun meget lidt, især naar man ser bort fra de populære foredragsinstitutter. Folkehøjskolen som et hjem, til fællesskab i ydre og indre livsførelse, og til almen menneskeudvikling var, for en del som nationalt kampmiddel især i Slesvig-Holsten, i Tinglev, i Mohrkirch — Osterholz, Nordborg og til en tid i Abbersdorf; men den førte sin ganske særlige tilværelse ved Tysklands grænse uden at øve nogen indflydelse paa det øvrige land. — Men i en anden egn af Tyskland, i Württemberg, havde tanken om en folkehøjskole ogsaa allerede faaet fast form; rigtignok paa grund af de særlige økonomiske og sociale forhold i form af halvdags-skolen, som kun for den halve dag forener lærer og elever, medens disse bor rundt i deres egne hjem. Føreren i dette württembergske skolearbejde er præsterne Planck og Stürner, som har berettet om aand og praksis i deres arbejde i nogle meget læseværdige smaaskrifter. I vinteren 1913—14 begyndte undervisningen i Weissach med 5—6 timers dagligt arbejde de 5 eller 6 eftermiddage i hver uge; der deltog 32 elever i alderen fra 17 til 40 aar. Ogsaa i krigens aar fortsattes arbejdet i Württemberg ivrigt; 1917—18 aabnedes efter Weissachs mønster en halvdagsskole i Mögligen; i byerne Stuttgart og Ulm aabnedes folkehøjskolekursus; halvt bymæssige, halvt landlige kursus i Bietigheim og Geislingen sluttet sig dertil. I vinteren 1818—19 aabnedes et skolehjem for unge piger (omtr. 20) i Liebenzell i Nagoldtal. — Württemberg er saaledes at betragte som det sted i Tyskland, hvor paa ejendommeligst og dybest maate folkehøjskoletanken er forsøgt udført.

Foruden disse skoler i Württemberg blev der ogsaa allerede under krigen paa stærkt nationalt grundlag rejst en højskole i Øst-Holsten («Hohwacht») af Adalbert Reinwald (Luntowski); paa konfessionelt evangelisk grundlag blev begyndt en «luthersk bondehøjskole» af missionsdirektor Haccius i Hermannsburg paa Lüneburger hede. I Nedersachsen, i Hannover og i Stade be-

gyndte ogsaa skolearbejde. Hjemstavnspræget betegner delvis ogsaa folkeoplysningsarbejdet i Hamburg, især den nationale Fichte-højskolen under pastor Engelhardt, medens Hamburger ungdomshøjskole bæres af den tyske, særlig den frityske ungdomsbevægelses aand. Det skal her bemærkes, at der fra den frityske ungdomsbevægelses side ofres meget arbejde for folkehøjskolens tanke. De unge mænd i denne bevægelse særlig fra akademiske kredse, forbinder oftest deres arbejde for folkedannelsen med tanken om et hjem paa landet, hvor unge mennesker af borgerlige og proletariske kredse arbeider sammen ogsaa rent legemligt, bor og lever sammen, og ogsaa paa folkehøjskolens vis deler et aandeligt arbejde med hverandre. Et saadant hjem var planlagt af dr. Schultz-Henke i Morloffstein ved Erlangen (Bayern), men er paa grund af de økonomisk vanskelige forhold foreløbig opgivet.

Vi er hermed naaet frem til grundlæggelsen af folkehøjskolerne i revolutionstiden; skolerne bliver nu saa talrige, at det er umuligt at karakterisere dem enkeltvis. Vi maa derfor nøjes med at kendetegne de forskellige typer saavel i deres sociale som i deres aandelige holdning.

Først en lille bemærkning. Der er den dag i dag i Tyskland meget, der kalder sig med folkehøjskolens navn, som egentlig ikke gør sig fortjent dertil. Medens alle de hidtil nævnte folkehøjskoler mere eller mindre stærkt har karakteren af et længere livs- og arbejdsfællesskab med pleje og røgt af det almenmenneskellige i modsætning til faguddannelsen og af det folkelige i modsætning til storstadens overfladedannelse, saa er der nu mange rent populærvidenskabelige foredragskursus, der dækker sig med den meget lovende betegnelse af højskole for folket. Der fandtes i Tyskland allerede rum tid før krigen en udstrakt foredragsvirksomhed for videre kredse, og som ofte hovedsagelig besøgtes af middelstanden. Der skal saaledes erindres om Humboldtakademiet og Lessinghøjskolen i Berlin. Saa berettiget disse populære foredragsorganisationer ogsaa maatte være, saa fortjener de dog ikke navnet af folkehøjskoler, der stammer fra Danmark, de har derimod langt nærmere slægtskab med den engelske universitetsutdannelse og de wien'ske folkelige universitetskursus. Disse foredragsinstitutioner, som dels allerede under andre, klarere navne bestod før krigen, dels nu efter revolutionen er opstaaet i alle hjørner og kanter af Tyskland — ogsaa som følge af demokratiseringen paa ogsaa kundskabs og videns

omraade — dem vil vi her, hvor det kun drejer sig om folkehøjskoler i ordets dybere forstand, i det store og hele lade ude af betragtning. Men der gives her naturligvis ogsaa mange overgangsformer, som skylder deres oprettelse til et kompromis mellem den høje ide om et livs- og arbejdsfællesskab og saa de forhaandenværende økonomiske og sociale forhold. Saaledes bestræber man sig i byernes folkedannelseskursus ofte — med større eller mindre held — for at give kursus præget af et sluttet, indre arbejdsfællesskab ved at indskrænke deltagernes tal og ved mere seminariemæssig behandling af stoffet. Saaledes folkehøjskolen Gross-Thüringen, der har sit sæde i Jena (Karl Zeiss Platz 3), men er udbredt over hele Thüringen; den søger at give sine eftermiddags- og aftenkursus en saa vidt mulig intensiv karakter af arbejdsfællesskab, og søger dertil at faa fat i saa mange som mulig baade fra by og land, men paa den maade, at de mærker i hvert fald noget af aanden i det menneskelige fællesskab og den frie selvvirksomhed, som fuldstændigt kun kan naas i skolehjemmet (internatet). Et internat for arbejdere er fornylig oprettet i Tinz ved Gera af staten Reuss. Mange danske erfaringer har man der lært af; men der er et tydeligt præg over skolen af den socialistiske klassekamp. Ogsaa i Volkshochschule Gross-Berlin, der aabnedes den 10de januar i aar, vil man lægge vægt paa seminariemæssig bearbejdelse af stoffet i smaa arbejdskredse. En stor fordel har denne mere intensive arbejdsmaade i modsætning til den rene popularisering af videnskaben deri, at man fra mange statslige myndigheder, særlig i undervisningsministerierne har vist bevægelsen en stærk forstaaelse. Mange tyske forbundsstater har ligesom Tysk-Østerrig oprettet særlige embeder i centralstyret for denne form for folkedannelse. I Preussen har siden revolutionen ministeriet for videnskab, kunst og folkedannelse med stor forstaaelse gjort meget for et dybere folkehøjskolearbejde, saaledes som det fremgaar af en lille officiel skriftsamling, ministeriet har udgivet om højskolespørsmaalet. Grundlæggende er cirkulæret af 23de februar 1919, hvori der betones det nødvendige i et samarbejde mellem haandens og aandens arbejde til gensidig udvikling. Men baandet her imellem kan ikke dannes af en ofte ufolkelig videnskab, men kun knyttes ad den vej, der fører «fra viden til forstaaelse, fra indtryk til oplevelse». Den afgørende vægt maa lægges paa den nøjest mulige forbindelse mellem lærer og tilhørere og faa en selvstændig bearbejdning af vidensstoffet. Men selvfølgelig maa

disse statsorganer indskrænke sig dertil at befordre og fremme det aandelige liv, der hvor det allerede er til stede, og med raad og daad; men der kan naturligt ikke kaldes nogen saadan aandelig bevægelse til live fra oven. Derfor søger staten at fremme folkehøjskolebevægelsen særlig gennem det at overlade rum og plads og at anspore de kommunale myndigheder rundt om til at støtte bevægelsen. Ogsaa universiteterne bliver opfordret til samarbejde, f. eks. til at oprette raadgivende steder for folkehøjskolernes arbejde, under ledelsen af en yngre lærd, som staar folkehøjskolens tanke nær. Saaledes har i Berlin professor Merz begyndt en raadgivende virksomhed for folkehøjskolen Gross-Berlin. Vi ser, hvorledes arbejdet er paavirket af den engelske bevægelse for university extension. — De folkehøjskolekredse i Tyskland, som staar nærmest ved den danske skole, altsaa de religiøst og nationalt bestemte, ønsker i almindelighed ikke en for nær tilknytning til universiteterne, men vil virke umiddelbart ud fra folkelivet, med levende brug af videnskabens arbejde. Ogsaa den fra de ledende kredse udgaaede, forstaaelige, anbefaling af neutralitet i politiske og religiøse spørgsmaal, bliver afvist fra disse kredse som ulevende og imod deres arbejde for at vække til personlig livsførelse. De frie folkedannelseskredse er da ogsaa enedes derom, at enhver retning, der i sandhed stræber frem mod folkets vel, maa have lov at arbejde sig frem ad sin egen vej. Der synes for tiden ingen udsigt til, at der vil danne sig en bestemt type i folkehøjskolen, saaledes som tilfældet har været i Danmark. Tværtimod vil vi, som følge af de store sociale, økonomiske, politiske og aandelige forskelligheder og spaltninger i Tyskland, beholde flere forskellige typer paa folkedannelsesarbejde ved siden af hverandre. Delvis betinger allerede elevernes herkomst en forskellig karakter. En skole for industriarbejdere fra storbyen maa nødvendigt være meget forskellig fra en skole for bønder fra landet, for blot at nævne de to ekstreme poler af rene klasseskoler. Ved siden af dem vil der være skoler, og de fleste folkehøjskolekursus i byerne vil være af den art, som vil søge at hidføre en udligning mellem de borgerlige, især de smaa borgerlige og underklassens lag. I det mindste kan man tænke sig skoler, i hvilken by og land, arbejder og bonde, kommer i berøring og vil forstaa hverandre.

Om det bliver skolehjem (internat) eller halvdagsskole, folkehjem eller kun aftenforedrag, alle disse forskellige livsbetingelser vil ogsaa give store afvigelser i folkehøjskolens karakter, for

slet ikke at tale om den store forskel, der betinges ved stammeejendommelighederne indenfor det tyske sprog.

Men alle disse nødvendige forskelligheder i udformningen af det tyske folkehøjskolearbejde kan og skal ikke forhindre, at alle, som mener det alvorligt med den nye bevægelse, er dybt gennemtrængt af den følelse, at den tyske folkehøjskoles egentlige og inderste opgave ligger i en indre genfødelse af det tyske folk — ad hvor forskellige veje de saa søger at løse denne opgave. Man vil vende sig bort fra den aand af kundskabs- og vidensbibringelse, som gik haand i haand med den tiltagende materialisme i en tidsalder, for hvem ydre vinding og fremgang var alt. Bort fra intellektualisme til livet selv, til den sande oplevelse og til den stærke daad. Dertil vil folkehøjskolen søge at tjene: som banebryder for en ny folkelig kultur, der har sin rod i urgrunden for alt liv og vil søge at skabe et levende fællesliv i folket.

Fritz Adler har i sit skrift «Die deutsche Volkshochschule» formet den sætning, der for vort folk og dets højskolebevægelse rummer trøst og haab: En stor katastrofe kan blive en stor forløsning».
